

บทความ

พุทธทาสภิกขุ กับทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยม

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์

ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคมไทย พุทธทาสภิกขุ (พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๕๓๖) นักปฏิรูปพุทธศาสนาคนสำคัญของไทย ได้ตีความพุทธศาสนาไม่เพียงแต่จากพระคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น แต่จากพระคัมภีร์ทางสังคมการเมืองอีกด้วย ภายหลังจากที่ได้อุทิศเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตให้กับงานฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทศไทยแล้ว พุทธทาสภิกขุเห็นว่าจำเป็นจะต้องพูดถึงเรื่องการเมืองจากพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา ดังนั้นในช่วงทศวรรษที่ ๒๕๑๐ ท่านจึงได้เสนอแนวคิดทางการเมืองเป็นครั้งแรกในรูปของ 'ธรรมาธิปไตย' กล่าวคือ การจัดระเบียบของสังคมและการเมืองควรเป็นไปตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ต่อมาท่ามกลางบรรยากาศของการปฏิวัติสังคมนิยมขบวนการนักศึกษาไทยเป็นแกนนำ ในช่วงระหว่างเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ถึงเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ พุทธทาสภิกขุก็ได้เสนอแนวความคิดใหม่ทางการเมืองซึ่งน่าสนใจยิ่งคือ 'ธรรมิกสังคมนิยม' (Dhammic Socialism)

ทฤษฎี 'ธรรมิกสังคมนิยม' เริ่มต้นจากแนวความคิดที่ว่า ธรรมชาติเป็นสภาวะที่สมดุลสำหรับการดำรงอยู่ของมนุษย์ สัตว์ พืช และระบบนิเวศวิทยาของโลก ในสภาวะธรรมชาติสิ่งมีชีวิตทุกสิ่งจะผลิตตามความสามารถและบริโภคตามความจำเป็นของตน ไม่มีสิ่งมีชีวิตในรูปแบบใดที่จะกักตุน 'ส่วนเกิน' ไว้เพื่อตัวเอง พุทธทาสภิกขุเรียกสภาวะที่สมดุลในธรรมชาตินี้ว่า 'สังคมนิยม' อย่างไรก็ตามเมื่อมนุษย์เริ่มรู้จักกักตุนส่วนเกินในลักษณะที่

ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนขาดแคลนปัญหาจึงเกิดขึ้นตาม
ทรรคนะของพุทธทาสภิกขุ มนุษย์ควรจะ 'กลับไป' สู่
สภาวะที่สมดุลแห่งสังคมนิยมธรรมชาติ มนุษย์สามารถ
ผลิตและควรจะมีผลิตส่วนเกิน แต่ส่วนเกินนั้นควรจะ
กระจายอย่างทั่วถึงเพื่อประโยชน์สุขของทุกฝ่าย และ
พุทธศาสนาก็เป็นเครื่องมือทางจริยธรรมสำหรับการ
กระจายทรัพยากรที่เป็นธรรมนั้น

'ธรรมิกสังคมนิยม' ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลัก
ปรัชญาที่ว่า เราทุกคนไม่ควรจะเอามากไปกว่าที่เรา
ต้องการจริงๆ เท่านั้น เราควรแบ่งปันส่วนที่เรามีเหลือ
ให้แก่บุคคลอื่นที่ขาดแคลน โดยพื้นฐานแล้วปัญหา
สังคมเกิดจากความโลภของมนุษย์นี้เอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง
ความโลภเป็นต้นเหตุของความอดอยากขาดแคลน
การอธิบายปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะ
ที่เป็นปัจเจกเช่นนี้ กล่าวคือทรรคนะที่ว่าปัญหาสังคม
จะแก้ไขได้ด้วยการสั่งสอนให้ประชาชนแต่ละคน
รักษาศีลและบริจาคทาน ในแง่หนึ่งได้สะท้อนให้เห็น
ถึงโลกทัศน์แบบเถรวาทของพุทธทาสภิกขุ อย่างไรก็ตาม
ภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจสมัยใหม่เป็นเรื่องที่
น่าสงสัยว่า ทรรคนะของพุทธทาสภิกขุจะสามารถใช้
แก้ไขปัญหาคความยากจนและความขาดแคลน ภายใต้
โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบตลาดโลกในยุคปัจจุบัน
ได้หรือไม่ บทความนี้จะได้วิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์
ทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ จากทรรคนะ
ในเชิงโครงสร้างและเชิงเปรียบเทียบต่อไป

พุทธทาสภิกขุในบริบทของสังคมไทย

พุทธทาสภิกขุ เป็นนักปฏิรูปพุทธศาสนาที่สำคัญ
ที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย การตีความพุทธ
ศาสนาของท่าน นับเป็นความพยายามที่ต่อเนื่องในการ
ปฏิรูปพุทธศาสนาของไทย ซึ่งเริ่มต้นขึ้นโดยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) พุทธทาส
ภิกขุได้รับความคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และ
ธรรมเนียมการปฏิบัติของชาวพุทธไทยด้วยการใช้ปัญญา
และเหตุผล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความก้าวหน้า

ทางวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน และการเติบโตของชนชั้นกลาง
ในสังคมไทย ซึ่งรวมถึงคนในวงการศึกษาต่างๆ และ
ปัญญาชน ผลลัพธ์ที่ตามมาก็คือท่านได้เป็นผู้วาง
กรอบทฤษฎีทางสังคมและการเมืองที่เป็นทางเลือกใหม่
เมื่อมองจากทรรคนะทางศาสนา การที่ท่านให้ความสำคัญ
สำคัญกับการศึกษาพระไตรปิฎกและการตีความพุทธ
ศาสนาด้วยปัญญาและเหตุผล ทำให้คำสอนของท่าน
กลายเป็นตัวแทนของ 'ปัญญา' ในพุทธศาสนาของไทย

การพิมพ์หนังสือชุด 'ธรรมโฆษณ์' ซึ่งรวบรวม
คำบรรยายของท่านไว้กว่า ๕๐ เล่ม อาจนับได้ว่าเป็น
ผลงานของนักคิดชาวพุทธฝ่ายเถรวาทคนเดียว ที่มี
ขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์^๑ เมื่อ
งานชุดนี้ได้รับการรวบรวมและตีพิมพ์เสร็จสิ้นสมบูรณ์
แล้ว จะมีความยาวมากกว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกเสียอีก
โดนัลด์ เค. สวเออร์ (Donald K. Swearer) นัก
วิชาการชาวอเมริกันผู้เชี่ยวชาญพุทธศาสนาของไทย
ได้ประเมินบทบาทและสถานะของพุทธทาสภิกขุใน
ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทไว้ดังนี้

ประวัติศาสตร์คงจะตัดสินท่านในฐานะนักคิดฝ่าย
เถรวาท ผู้ซึ่งมีแนวความคิดที่เป็นต้นแบบและทรง
อิทธิพลที่สุด นับตั้งแต่พุทธโฆษาจารย์เป็นต้นมา และ
อาจประเมินบทบาทของพุทธทาสภายในวัฒนธรรม
ชาวพุทธ ให้เสมอกับนักคิดชาวพุทธอินเดียที่ยิ่งใหญ่
อย่างเช่นนาคานุซึ่งได้ถูกนำมาเปรียบเทียบกับท่าน^๒

คำบรรยายของพุทธทาสภิกขุจำนวนหนึ่ง ได้พูดถึง
ปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจากทรรคนะ
ของพุทธศาสนา ซึ่งในที่สุดแล้วนำไปสู่แนวความคิดเรื่อง
'ธรรมิกสังคมนิยม' ของท่าน

ธรรมิกสังคมนิยม

คำว่า 'สังคมนิยม' เป็นคำภาษาไทยที่มีความ
หมายในทางพุทธศาสนา โดยคำว่า 'สังคม' มาจาก
รากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า 'สังฆะ' (ชุมชน) ส่วนคำว่า
'นิยม' มาจากรากศัพท์สันสกฤตว่า 'นิยมะ' (ความ

อดกลั้นอดทน) ดังนั้น 'สังคมนิยม' ตามรากศัพท์จึงแปลว่า ความอดกลั้นอดทนของสมาชิกในชุมชนเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนนั้น และ 'ธรรมิกสังคมนิยม' ก็คือสังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะนั้นเอง ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ 'สังฆะ' หรือ 'สงฆ์' อันได้แก่ชุมชนของ 'พุทธบริษัทสี่' ซึ่งประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกานั้น เป็นตัวอย่างของชีวิตและชุมชนตามแบบอย่างสังคมนิยมในพุทธศาสนา โดยมี 'ศีล' (ความปกติ) เป็นคำสอนพื้นฐานอันสำคัญที่เกี่ยวกับการรู้จักควบคุมบังคับตนเอง พุทธทาสภิกขุ เสนอทฤษฎี 'ธรรมิกสังคมนิยม' บนพื้นฐานความเข้าใจของท่านในเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติ คำสอนของพระพุทธรเจ้า และธรรมเนียมการปฏิบัติของชาวพุทธ

ก. ธรรมิกสังคมนิยมกับธรรมชาติ

ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ สังคมนิยมมีรากฐานมาจากธรรมชาติ สภาวะตามธรรมชาติที่บริสุทธิ์นั้นเป็นตัวอย่างแห่งสังคมนิยมที่บริสุทธิ์ พุทธทาสภิกขุเห็นว่า

ในสากลจักรวาลมันก็เป็นระบบสังคมนิยม ดวงดาวไม่รู้ว่ามีมากมายเท่าไรในท้องฟ้า มันอยู่กันด้วยระบบสังคมนิยม มันถูกต้องอยู่ตามระบบของสังคมนิยม จักรวาลนั้นมันจึงรอดอยู่ได้ จักรวาลของเราเล็กๆ นี้มีพระอาทิตย์เป็นแม่ มีดาวเคราะห์นั้นนี้รวมทั้งโลกนี้ด้วยเป็นบริวาร มันก็อยู่กันอย่างระบบสังคมนิยม แต่มันไม่เข้าถึงกับชนกัน"

พุทธทาสภิกขุได้พัฒนาแนวความคิดในเรื่อง 'สภาวะตามธรรมชาติ' (state of nature) โดยการผสมผสานทฤษฎีวิวัฒนาการของตะวันตก (evolution theory) กับหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง 'อิทัปปัจจยตา' (ความที่สิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอีกสิ่งหนึ่ง) และ 'ปฏิจตุสมุปบาท' (การเกิดขึ้นของเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน) ท่านเห็นว่าภายหลังจากที่โลกแยกตัวมาจากดวงอาทิตย์และค้อยๆ เย็นลงและแข็งตัวแล้ว เมื่อกาลเวลาผ่านไปผิวโลกได้เกิดดินและแร่ธาตุ

ต่างๆ ขึ้น กระบวนการทั้งหมดนี้ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่อย่าง เป็นอิสระโดยตัวของมันเอง

น้ำในยุคแรกได้ก่อให้เกิดสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวขึ้นเป็นครั้งแรก อันเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิต เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวเหล่านี้ก็ได้วิวัฒนาการเป็นสิ่งมีชีวิตหลายเซลล์ เป็นพืชและสัตว์ในที่สุด กระบวนการของธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกัน พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

ในหนึ่งปริมาณก็อยู่อย่างสังคมนิยม ระหว่างสิ่งสองสิ่งก็ประกอบกันขึ้นเป็นปริมาณ ในหนึ่งอนุมันก็มีเจตนารมณ์ของสังคมนิยม คือหลายปริมาณเป็นหนึ่งอนุ หลายๆ อนุเป็นทิสซิว (Tissue) ประกอบกันขึ้นเป็นเนื้อเป็นหนัง กระทั่งเป็นใบไม้ เป็นอะไรก็ตาม มันเป็นระบบสังคมนิยมไปเสียหมด"

พุทธทาสภิกขุตั้งข้อสังเกตว่า ชีวิตรูปแบบต่างๆ ทั้งหมดในโลกธรรมชาตินั้น ไม่มีสิ่งมีชีวิตชนิดใดที่จะเอามากไปกว่าส่วนแบ่งของตน ในบรรดาสสิ่งมีชีวิตระดับต่างๆ ทั้งหมดนี้ ไม่มีสิ่งมีชีวิตชนิดใดที่จะบริโภคมากเกินกว่าความจำเป็นของตน สิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวบริโภคเพียงเพื่ออยู่รอดเท่าที่โครงสร้างง่ายๆ ของมันต้องการ กลุ่มเซลล์ต่างๆ ก็บริโภคเพียงเท่าที่จะหล่อเลี้ยงกลุ่มของมัน เมื่อชีวิตพืชวิวัฒนาการขึ้น พืชแต่ละชนิดบริโภคเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ เมื่อสัตว์วิวัฒนาการขึ้นมา ไม่ว่าจะปลา นก หรืออื่นๆ ต่างก็บริโภคเท่าที่ระบบของมันต้องการ นกตัวหนึ่งจะกินเหยื่อเท่าที่ท้องของมันและลูกน้อยจะรองรับได้ มันจะไม่หาเหยื่อเกินกว่าความต้องการสำหรับการดำรงชีวิต

ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ ตลอดกระบวนการของวิวัฒนาการทั้งหมด ตั้งแต่สิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวจนกระทั่งการเกิดขึ้นของมนุษย์คนแรก โลกธรรมชาติดังกล่าวเป็นสังคมนิยมโดยเนื้อหาสาระมาตลอด ธรรมชาติมิได้ให้เครื่องมือแก่ชีวิตไม่ว่ารูปแบบใดสำหรับกักตุนทรัพยากรมากเกินไปกว่าความจำเป็นในการอยู่รอดและพัฒนาชีวิต พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

เราดูนก จะเห็นมันกินอาหารเฉพาะที่กระเพาะมีไว้ให้เท่านั้นแหละ มันเก็บกินกว่านั้นไม่ได้ มันไม่มียุ่งจางดูลงไปถึงมดแมลง มันก็ทำได้เพียงเท่านั้น ดูไปถึงต้นไม้ ต้นไม้ก็กินอาหารกินน้ำได้เท่าที่ลำต้นมันมีอยู่ มันจะทำให้เกินนั้นไปไม่ได้ ฉะนั้นระบบที่ใครไม่สามารถล่วงล้ำเข้าไปในสิทธิของผู้อื่น ไม่กอบโกยอะไรของใครได้นี่ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไปโดยอัตโนมัติ จึงทำให้เป็นสังคมอยู่ได้ และเป็นสังคมมาเรื่อยๆ จนมีต้นไม้มากมาย จนมีสัตว์เดรัจฉานมากมาย จนกระทั่งเรามีคนขึ้นในโลกมากมาย เสรีภาพแห่งการกอบโกยถูกควบคุมไว้โดยธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ในรูปแบบของสังคมนิยมโดยนำมือของธรรมชาติเช่นนี้^๕

พุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นว่า นับตั้งแต่ก้อนหิน เม็ดกรวด เม็ดทราย จนกระทั่งต้นไม้และมดแมลง เป็นปกติอยู่ได้โดยไม่ต้องมีทฤษฎี หรือระบบสังคมใดๆ ที่จะมากำหนดความสัมพันธ์ของมัน มันดำรงอยู่ในสภาวะตามธรรมชาติที่สมดุลหรือสังคมนิยมที่บริสุทธิ์^๖ ในการอธิบายทฤษฎีของท่าน พุทธทาสภิกขุได้ยกตัวอย่างเรื่องสร้อยร่างกายว่า

ในคนๆ หนึ่งนั้นก็มีเจตนาธรรมของสังคมนิยม คือต้องมีอะไรๆ หลายๆ ส่วน หลายๆ อย่างทำงานสัมพันธ์กันอย่างไรที่จะแยกกันไม่ได้ เรื่องนี้พวกที่ได้เล่าเรียนมาในทางสรีรศาสตร์หรือการแพทย์การหมอก็รู้อะไรดี ตากก็เนื่องกับหู หูก็เนื่องกับจมูก จมูกก็ยังเนื่องกับปาก ไม่มีอะไรที่จะแยกอยู่ตามลำพังได้... อวัยวะใหญ่ๆน้อยๆทั้งหลายต้องร่วมกันทำงาน ทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรมชาติจะของสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย จึงจะอยู่ได้ ฉะนั้นวิญญานแห่งสังคมนิยมมีอยู่ในตัวคนทุกคน จะต้องอยู่กันด้วยความสัมพันธ์อย่างถูกต้อง^๗

พุทธทาสภิกขุเห็นว่า เมื่อมนุษย์รุ่นแรกเกิดขึ้นในโลกและอาศัยอยู่ตามป่าตามถ้ำ ยังไม่มียุ่งจางสำหรับกักตุนอาหาร มนุษย์ดั้งเดิมกินเพียงเพื่อให้อยู่รอดได้เท่านั้น โดยการออกหาอาหารในแต่ละวันตามความจำเป็น ท่านกล่าวอ้างว่า ในสมัยแรกนี้ไม่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดที่จะกักตุนสิ่งที่เป็นส่วนเกิน ดังนั้นปัญหา

สังคมอย่างที่เรารู้จักกันทุกวันนี้จึงยังไม่เกิดขึ้น มนุษย์แรกเริ่มอยู่กันแบบสังคมนิยมตามธรรมชาติมานับแสนนับล้านปี มนุษย์ทุกวันนี้มีชีวิตอยู่รอดมาได้ก็เพราะธรรมชาติดำรงความสมดุลในลักษณะที่เป็นสังคมนิยมมาตลอดกระบวนการวิวัฒนาการอันยาวนานตามธรรมชาติของพุทธทาสภิกขุ ความสมดุลตามธรรมชาตินี้ถูกคุกคาม เมื่อมนุษย์ที่ "ไม่เป็นธรรมชาติ" บางคนเริ่มต้นกักตุนสิ่งของสำหรับตัวเองมากเกินไปจนกว่าความจำเป็น การกักตุนนี้ทำให้บุคคลอื่นเดือดร้อนขาดแคลนและก่อให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขันแทนที่จะร่วมแรงร่วมใจกัน มนุษย์ได้ใช้สติปัญญาไปในทางคิดหาวิธีการกักตุนทรัพยากร เช่น ข้าว อาหาร และสิ่งของอื่นๆ และสะสมความมั่งคั่งและอำนาจเพื่อที่จะเอาเปรียบผู้อื่น พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

ธรรมชาติต้องการให้ทุกคนเอาแต่เท่าที่จำเป็น แต่ที่นี้มนุษย์ไม่เชื่อฟังธรรมชาติ ก็เริ่มแย่งกันกอบโกยส่วนเกิน ปัญหาที่เกิดเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ อะไรๆ มันก็เป็นเรื่องเกินไปหมด ถ้าเราเอาแต่พอดีปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิด การเบียดเบียนก็จะไม่เกิด การเอาเปรียบกันก็จะไม่มี^๘

แต่ปัญหามีอยู่ว่าเท่าไรจึงจะพอ พุทธทาสภิกขุแนะนำว่าไม่มีกฎที่ตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลา สถานที่ และสถานการณ์ ท่านบ่นว่าในปัจจุบันดูเหมือนไม่มีอะไรที่จะเพียงพอ จนถึงกับมีพุทธภิกษิตว่า "ให้ภูเขากลายเป็นทองคำขึ้นมาทั้งลูกสักสองลูก ก็ไม่พอแก่ความต้องการของคนๆ เดียว"^๙ ความต้องการของมนุษย์เพิ่มขึ้นทุกขณะ การที่ความต้องการของเราเพิ่มก็เท่ากับเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อมีการกักตุนสิ่งของ ปัญหาความไม่เป็นธรรมก็เกิดขึ้น เมื่อนานวันเข้าปัญหาก็ยิ่งทวีคูณ ผู้นำของกลุ่มต่างๆ พยายามกักตุนเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตน การต่อสู้ระหว่างกลุ่มจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อที่จะควบคุมสังคมและจำกัดความต้องการ (กิเลส) ของมนุษย์ กฎหมายและระบบศีลธรรมจึงถูกพัฒนาขึ้น

ตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ ความยุติธรรมในสังคมจะสามารถเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ 'กลับคืน' สู่สภาวะสมดุลแห่งสังคมนิยมตามธรรมชาติ สำหรับพุทธทาสภิกขุแล้ว สังคมนิยมตั้งอยู่บนหลักการที่เป็นไปตามวิถีแห่งธรรมชาติที่ว่า เราไม่ควรจะเอาเราไปกว่าที่เราจำเป็นจริงๆ และเราควรแบ่งส่วนเกินของเราให้แก่บุคคลที่มีน้อยกว่า เราทุกคนมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะครอบครองเท่าที่เราจำเป็น แต่ต้องไม่มากไปกว่านั้น ประชาชนทั้งโลกควรจะเรียนรู้ที่จะแบ่งปันแม้แต่ส่วนที่เขาเห็นว่าจำเป็นต่อตัวเองให้แก่บุคคลอื่น การรู้จักเสียสละเช่นนี้เป็นหลักแห่งศีลธรรม และทุกคนก็จะได้รับประโยชน์จากระบบศีลธรรมนี้ ทั้งหมดนี้มิได้หมายความว่าเราจะไม่ผลิตส่วนเกิน มนุษย์มีสิทธิที่จะผลิตมากกว่าความต้องการของตัวเอง และก็เป็นเรื่องที่ดีถ้าหากว่าการผลิตส่วนเกินนั้นจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่น

จากทฤษฎีทางศาสนาพุทธทาสภิกขุกำลังโต้แย้งว่า ในสภาวะธรรมชาตินั้นมีศีลธรรมดำรงอยู่ นั่นคือความสมดุลและความเป็นปกติ อันเป็นหัวใจสำคัญของสังคมนิยมตามธรรมชาติ และเป็น 'เจตนา' ของธรรมชาติ มนุษย์ดำรงอยู่ในเงื่อนไขนี้มานาน จนกระทั่งเมื่อมนุษย์สูญเสียความสมดุลหรือสังคมนิยมตามธรรมชาติ อันเนื่องมาจาก อวิชชา (ความไม่รู้) ธรรมชาตินี้จึงได้ลงโทษมนุษย์ นี่คือนิยามเริ่มต้นของบาป สำหรับพุทธทาสภิกขุแล้ว สังคมนิยมมิใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่เป็นสภาวะดั้งเดิมของธรรมชาติซึ่งครอบคลุมทั้งโลกของมนุษย์และสัตว์ ปัญหาสังคมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ฝ่าฝืนเจตนาของธรรมชาติ จนกระทั่งเกิดการแบ่งแยกขึ้นในหมู่มนุษย์ เมื่อมาถึงจุดหนึ่งมนุษย์เกิดความจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบสังคมนิยมขึ้นมาเอง เพราะมนุษย์แยกจากธรรมชาติมากเกินไป^{๑๖}

ตามหลักพุทธศาสนา แก่นแท้ของธรรมชาติคือสังขะ (ธรรมะ) สรรพสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติดำรงอยู่ร่วมกันตามหลักแห่งสังคมนิยม ทุกสิ่งต้องอาศัยกัน

และกัน ไม่มีสิ่งใดที่จะอยู่ตามลำพังได้^{๑๗} สังคมนิยมของชาวพุทธจึงไม่เพียงแต่หมายถึงมนุษย์ทั้งหมดเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และระบบนิเวศน์วิทยาทั้งระบบอีกด้วย พุทธทาสภิกขุอ้างว่า ถ้ามนุษย์ทุกคนใช้สิทธิตามขอบเขตที่ธรรมชาติกำหนดไว้ โลกนี้จะเต็มไปด้วยความสมบูรณ์พูนสุขเหมือนดังยุคพระศรีอาริย์ ธรรมชาติจึงเป็นรากฐานที่มาของทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยมของท่าน

แนวความคิดของพุทธทาสภิกขุที่ว่า สภาวะตามธรรมชาติของมนุษย์ สัตว์ และพืชเป็นสังคมนิยม นั้น นับเป็นความลึกซึ้งทางสติปัญญาของท่าน อย่างไรก็ตามอาจจะมีบางคนโต้แย้งว่า เราไม่อาจตีความระบบจักรวาลและอะตอมให้เป็นสังคมนิยมได้ เพราะการโคจรของดวงดาวในจักรวาล และการเคลื่อนตัวของอะตอมในโมเลกุลนั้น เป็นไปตามระบบจักรกล มิได้สะท้อนถึงคุณค่าทางสังคมหรือทางจริยธรรมแต่อย่างใด การทำงานของเซลล์และอวัยวะต่างๆ ในร่างกายของสิ่งมีชีวิตก็เป็นเช่นเดียวกัน ในที่นี้พุทธทาสภิกขุคงจะใช้คำว่า 'สังคมนิยม' ในความหมายรวม ซึ่งครอบคลุมสิ่งต่างๆ ไว้อย่างกว้างๆ ในทุกระดับมากกว่าอย่างอื่น อย่างไรก็ตามทฤษฎีของท่านในเรื่องธรรมชาติ มีส่วนคล้ายคลึงกับทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ในหนังสือเรื่องต้นกำเนิดของชาติพันธุ์ (The Origin of Species) ดาร์วิน เขียนไว้ว่า

อาจจะเป็นการอุปมาอุปไมยที่จะกล่าวว่า ในการคัดเลือกตามชาตินั้นมีการพิชิตเคราะห์แยกแยะความแตกต่างที่ละเอียดที่สุด ในทุกโมงยามตลอดทั่วทั้งโลก โดยปฏิเสธรชาติพันธุ์ที่เลว รักษาและเพิ่มพูนชาติพันธุ์ที่ดีทั้งหมด มีการทำงานอย่างเงียบเชียบและมองไม่เห็น เมื่อไรก็ตามและที่ใดก็ตามที่โอกาสเปิดให้ เพื่อปรับปรุงสิ่งมีชีวิตทุกสิ่ง โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขของชีวิตทั้งที่เป็นอินทรีย์และอนินทรีย์ เรามองไม่เห็นความก้าวหน้าของการเปลี่ยนแปลงที่ช้าเหล่านี้ จนกระทั่งหัดด์แห่งกาลเวลาได้ทำเครื่องหมายของการ

เปลี่ยนยุคสมัย และแล้วด้วยพระคัมภีร์อันจำกัดของเรา ในการมองย้อนยุคทางธรณีวิทยาไปในอดีต ทำให้เรา เห็นแต่เพียงว่า รูปแบบของชีวิตในปัจจุบันแตกต่าง จากรูปแบบของชีวิตที่เคยเป็นมาก่อน^{๑๔}

แต่สิ่งที่อยู่เบื้องหลังสภาวะทางธรรมชาติของพุทธทาส ภิกขุ ก็แตกต่างจากทฤษฎีการคัดเลือกทางธรรมชาติ ของดาร์วิน ดาร์วินเห็นว่ามนุษย์ไม่เพียงแต่วิวัฒนาการ แต่วิวัฒนาการโดยการคัดเลือกทางธรรมชาติ หลักของการคัดเลือกทางธรรมชาติมีอยู่ว่า โลกเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีจุดมุ่งหมายมาก่อนว่าจะไปในทิศทางใดหรือกลายเป็นสิ่งใดโดยเฉพาะ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินปราศจาก สิ่งที่พุทธทาสภิกขุเรียกว่าแผนการหรือเจตนาของ ธรรมชาติ ตามทฤษฎีการคัดเลือกทางธรรมชาติของ ดาร์วิน สิ่งมีชีวิตทั้งหมดอยู่ในภาวะที่ต้อง 'ต่อสู้เพื่อ ความอยู่รอด' ซึ่งมีแต่ชีวิตที่เหมาะสมที่สุดเท่านั้น จึงจะอยู่รอดได้ แต่นักวิทยาศาสตร์แห่งลัทธิดาร์วิน บางคนก็ค้นพบว่า ต้นไม้และสัตว์บางชนิด 'ช่วยเหลือ และสนับสนุนซึ่งกันและกัน' เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต เพื่อการรักษาเผ่าพันธุ์ของแต่ละชนิด และเพื่อวิวัฒนาการในขั้นต่อไปของมัน^{๑๕} การขยายความเรื่องความอยู่ รอดของชีวิตที่เหมาะสมที่สุดนี้ ทำให้ลัทธิดาร์วิน เข้ากันได้ในระดับหนึ่งกับพระคัมภีร์ของพุทธทาสภิกขุที่ว่า ธรรมชาติเป็นความร่วมมือกันตามหลักแห่ง 'สังคมนิยม'

แนวความคิดของดาร์วินในเรื่องการต่อสู้ของสิ่ง มีชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ และความอยู่รอดของชีวิตที่ เหมาะสมที่สุดนั้น ได้ย้าเตือนทฤษฎีทางการเมืองและ สังคมของทอมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1679) ในเรื่อง 'สภาวะแห่งธรรมชาติ' (state of nature) ฮอบส์เห็นว่า ธรรมชาติได้สร้างมนุษย์ทุกคนให้มีความ เท่าเทียมกันทั้งร่างกายและจิตใจ ในทางร่างกายนั้น แม้แต่คนที่อ่อนแอที่สุดก็ยังมีความกำลังเพียงพอที่จะฆ่า คนที่แข็งแรงที่สุดได้ด้วยวิธีการต่างๆ สำหรับในทาง จิตใจนั้น มนุษย์ทุกคนถ้าหากได้รับโอกาสและเวลาใน

การฝึกฝนที่เท่าเทียมกันแล้ว ก็ย่อมจะสามารถมีความ เฉลียวฉลาดทัดเทียมกันได้ ฮอบส์อ้างว่า ความสามารถ ที่ทัดเทียมกันและความต้องการที่เหมือนกัน ในที่สุด แล้วนำมามนุษย์ไปสู่ความขัดแย้ง เพราะเมื่อมนุษย์สองคน ปรารถนาในสิ่งเดียวกันซึ่งไม่อาจครอบครองได้พร้อมกัน ทั้งคู่ก็จะเป็นศัตรูกัน ในหนังสือเรื่อง Leviathan ฮอบส์ กล่าวว่

ถ้าคนหนึ่งใด หว่าน สร้าง หรือครอบครองที่ซึ่งสะดวก สบาย ก็คาดหมายได้ว่า คนอื่นๆ อาจจะเข้ากำลังเข้า แอ้งชิงและขับไล่เขา ไม่เพียงเฉพาะเพื่อผลแห่งงานของ เขาเท่านั้น แต่อาจหมายเอาชีวิตหรือเสรีภาพของเขา ด้วย และผู้รุกรานก็เช่นเดียวกันจะตกอยู่ในอันตราย จากบุคคลอื่นอีก^{๑๖}

ฮอบส์เห็นว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต่อสู้กันมี ๓ ประการคือ การแย่งชิงกัน ความไม่มั่นคงในตนเอง และ เกียรติยศ สิ่งแรกทำให้มนุษย์รุกรานเพื่อผลประโยชน์ สิ่งที่สองเพื่อความปลอดภัย และสิ่งที่สามเพื่อชื่อเสียง ฮอบส์เขียนไว้ว่า

โดยนัยนี้ ปรากฏว่า ในยุคที่มนุษย์มีชีวิตอยู่โดย ปราศจากอำนาจส่วนกลางที่จะทำให้ทุกคนเกรงกลัวนั้น ทั้งหมดตกอยู่ในเงื่อนไขที่เรียกว่า สงคราม และเป็น สงครามระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ทุกคน^{๑๗}

และอีกตอนเขาเขียนว่า ในสงครามระหว่างมนุษย์กับมนุษย์แต่ละคนนั้น ผลที่ ตามมาก็คือไม่มีอะไรที่จะไม่ยุติธรรม คำว่าถูกและผิด ยุติธรรมและอยุติธรรม ไม่มีความหมายแต่อย่างใด เมื่อไม่มีอำนาจส่วนกลางก็ไม่มีความหมาย เมื่อไม่มี กฎหมายก็ไม่มีความยุติธรรม^{๑๘}

ฮอบส์เห็นว่า แรงจูงใจที่นำมามนุษย์ไปสู่สันติภาพ ก็คือความกลัวตาย ความต้องการชีวิตที่ดี และความหวัง ที่จะได้รับชีวิตที่ดีจากน้ำพักน้ำแรงของตน ด้วยเหตุผล เหล่านี้มนุษย์จึงได้ทำข้อตกลงกันและสร้างกฎหมายขึ้น เพื่อให้บรรลุถึงสันติภาพ ทฤษฎีของฮอบส์จึงแตกต่าง อย่างสิ้นเชิงกับทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ ขณะที่ฮอบส์ เห็นว่าในสภาวะธรรมชาตินั้น มนุษย์ทำสงครามซึ่งกัน

และกัน ส่วนกฎหมาย ความสงบเรียบร้อย และสันติภาพเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ ในทางตรงข้าม พุทธศาสนิกชนกลับเห็นว่า ในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์เป็นสังคมนิยม ร่วมแรงร่วมใจกัน และมีสันติภาพ ส่วนสงครามเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นจากความต้องการที่ผิดธรรมชาติใน 'ส่วนเกิน' ขณะที่ชอบสักกล่าวถึงสภาวะธรรมชาติของมนุษย์จากธรรมชาติทางสังคมและการเมืองนั้น ทฤษฎีของพุทธศาสนิกชนให้ภาพรวมมากกว่า โดยครอบคลุมถึงโลกธรรมชาติทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็นจักรวาล ต้นไม้ สัตว์ ตลอดจนจนถึงมนุษย์

ทฤษฎีของพุทธศาสนิกชนได้ให้รากฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางระบบนิเวศน์วิทยาของโลกปัจจุบัน ทอมัส เบอริ (Thomas Berry) นักเทววิทยาชาวอเมริกัน ให้ความเห็นที่

เรากำลังเริ่มต้นเคลื่อนย้ายจากประชาธิปไตย ไปสู่ชีวธิปไตย (biocracy) สู่การเข้าร่วมของชุมชนแห่งชีวิตที่ยิ่งใหญ่กว่า ในกระบวนการตัดสินใจของเรา... เราจะต้องเข้าใจในบัดนี้ว่า ความเป็นอยู่ที่ดีของเราจะบรรลุผลได้ ก็ต่อเมื่อโลกธรรมชาติทั้งหมดที่ล้อมรอบตัวเรา คงสภาพที่สมบูรณ์เท่านั้น^{๑๔}

เมื่อโลกต้องเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ทางสภาพแวดล้อม เช่น การตัดไม้ทำลายป่าในเขตร้อนที่มีฝนตกชุก มลพิษที่ทำลายชั้นบรรยากาศของโลก และการสูญพันธุ์ของสัตว์ชนิดต่างๆ จำนวนมหาศาล ทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยมของพุทธศาสนิกชนได้กลายเป็นโลกทรรศน์ทางนิเวศน์วิทยาที่ก้าวหน้าที่สุดทฤษฎีหนึ่งในปัจจุบัน

ข. ธรรมิกสังคมนิยมกับศาสนา

พุทธศาสนิกชนเห็นว่า ศาสนาทั้งหลายในโลกโดยแก่นแท้แล้วเป็นสังคมนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสังคมนิยม ทั้งในด้านหลักการและแนวทางปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกนี้เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย มิใช่เพื่อใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะหรือมิใช่แม้แต่เพื่อพระองค์เอง

เมื่อเราพิจารณาถึงความเมตตากรุณาของพระพุทธเจ้าต่อปวงสัตว์ เราจะเห็นถึงรูปแบบของสังคมนิยมที่สูงสุดอุดมคติแบบสังคมนิยมในพุทธศาสนาแสดงออกในรูปแบบของแนวความคิดแบบพระโพธิสัตว์^{๑๕} พระโพธิสัตว์คือผู้ที่ไม่เพียงแต่ช่วยเหลือบุคคลอื่นเท่านั้น แต่ยังยอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตของตนเองเพื่อผู้อื่นได้อีกด้วย

ตามทรรศนะของพุทธศาสนิกชน ศาสดาของทุกศาสนาได้กล่าวไว้ในสิ่งเดียวกันว่าท่านอุบัติขึ้นในโลกนี้เพื่อประโยชน์สุขของสรรพชีวิตทั้งปวง ศาสดาทุกพระองค์ได้กล่าวห้ามการบริโภคที่เกินความจำเป็น พุทธศาสนิกชนอ้างว่า ศาสดาของทุกศาสนาต้องการให้ประชาชนใช้ชีวิตตามหลักสังคมนิยมเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยส่วนรวม ศาสนาทุกศาสนาตั้งขึ้นบนพื้นฐานของความรักและความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ทำที่เช่นนี้ทำให้เกิดความเสมอภาค เสรีภาพ และความรู้สึกร่วมกันของสรรพชีวิต ดังนั้นทุกศาสนาจึงเป็นสังคมนิยมในความหมายนี้

ตามหลักพุทธศาสนา พุทธบริษัทสี่อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา จะต้องไม่บริโภคมากไปกว่าส่วนแบ่งของตน การบริโภคเกินความจำเป็นถือเป็นเรื่องที่ผิดและเป็นความเศร้าหมอง พุทธศาสนิกชนอ้างว่าชาวพุทธที่แท้จริงมีจิตสำนึกแห่งสังคมนิยมโดยไม่รู้ตัว อุดมคติแห่งสังคมนิยมนี้ปรากฏทั้งในหลักคำสอนและการปฏิบัติตนของชาวพุทธมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พุทธศาสนิกชนกล่าวถึงอดีตว่า

ถ้าเราย้อนกลับหลังไปสักสองพันปีกว่านี้ ก็จะพบระบบสังคมนิยมที่ดีที่สุดอยู่แล้ว แล้วก็มิอยู่ในเลือดเนื้อของพุทธบริษัทเป็นลำดับมา จนกระทั่งว่าดำนับถือพุทธศาสนาแล้ว มันจะมีเจตนารมณ์แห่งสังคมนิยมอยู่ในเลือดเนื้อ มันจึงเห็นเพื่อนมนุษย์เป็นเพื่อนทุกซ์ เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย เป็นเพื่อนทุกอย่างที่จะดูด้วยกันไม่ได้

นี่พูดอย่างนี้คงจะฟังถูกกันทุกคน ยิ่งคนมีอายุมากสักหน่อยก็พอจะจำความได้ว่า ปู่ย่าตายายของเรา สอนกันมาอย่างไร ในการที่จะให้เห็นแก่ผู้อื่น สอน

ให้เห็นแก่ผู้อื่นทุกคนว่าเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี่คืออุดมคติของสังคมนิยมที่บริสุทธิ์ และก็ทำกันจริงๆ ไม่ใช่ทำแต่ปาก แล้วก็ไม่ใช่ทำอย่างการเมือง คือโกหกพกลมเพื่อหาประโยชน์ใส่ตน อ่างนั้นอ่างนี้ หาความจริงใจไม่ได้ ฉะนั้นพุทธบริษัทก็ควรแล้วว่าที่ จะรู้จักสังคมนิยมของพุทธบริษัทหรือของพุทธศาสนา แล้วควักออกมาเป็นอาวุธสำหรับต่อต้านสังคมนิยม บ้าเลือดของพวกสังคมนิยมที่ทำความผิดโดยตัวเอง แล้วยกบาปไปให้แก่คนอื่น^{๒๐}

ตามทรรคนะของพุทธทาสภิกขุ ความหมายของสังคมนิยมก็คือการไม่เอามากไปกว่าส่วนแบ่งที่อยู่ติธรรมของตนเอง ใช้แต่เฉพาะสิ่งที่จำเป็นเพื่อว่าส่วนที่เหลือจะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ทั้งคำสอนในพระสูตร และพระวินัยได้ระบุว่า พระภิกษุจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยปัจจัยสี่ในขั้นพื้นฐานเท่าที่จำเป็นเท่านั้น พระธรรมสอนให้เราพอใจในสิ่งที่มีอยู่ พุทธบริษัทที่แท้จะต้องพอใจในปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น สิ่งใดก็ตามที่มีใช้เป็นการจำเป็นก็จะเหลือไว้ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงอดีตในสังคมไทยว่า

ก่อนนี้ศีลธรรมอยู่ในเลือดเนื้อของมนุษย์ อย่างพุทธศาสนานี้ อยากจะยกตัวอย่างเท่านั้นว่า ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความอดกลั้นอดทน ความให้อภัย ความอะไรต่างๆ นี่มันอยู่ในเลือดเนื้อของคนทุกคน เลยปฏิบัติอยู่ได้โดยไม่ต้องมีใครสอน อย่างจะสอนก็เพียงดูอย่างพ่อแม่ ลูกเกิดมาก็ดูอย่างพ่อแม่ พ่อแม่ทำอยู่อย่างนี้มันก็ถ่ายจากพ่อแม่มาอยู่ในสายเลือดของลูก... ปฏิบัติกันมาจนชินหลายชั่วคนหลายชั่วบรรพบุรุษ จนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำบ้านประจำชาติ^{๒๑}

พุทธทาสภิกขุสังเกตว่า เมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านของท่านออกไปทำนา ทำสวน หรือทำไร่ คนเหล่านั้นจะพากันท่องคาถาในขณะที่หว่านเมล็ดพืชว่า "นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน"^{๒๒} พวกชาวบ้านคิดว่า ถ้านกมากินพืชผลของตน หรือคนหิวโหยมากินพืชผลของตนไปกิน นั่นเป็นการทำบุญทำทานอย่างหนึ่ง ชาวบ้านจึงมักจะปลูกพืชผลให้มากพอ เมื่อพวกนกและคนหิวโหยไว้ด้วย

พุทธทาสภิกขุเห็นว่า ธรรมิกสังคมนิยมคือ ความสมดุลของทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อมนุษย์ขาดความสมดุลตามธรรมชาตินี้ไป จึงต้องประสบกับความทุกข์ยากในรูปของความอยู่ติธรรมในสังคม ความตึงเครียด และความวิตกกังวล ดังนั้นปัญหาสังคมจึงเป็นเพียงอาการของการขาดความสมดุลตามธรรมชาติ พุทธทาสภิกขุเชื่อว่า "ชีวิตมันอยู่ด้วยธรรมะ ไม่ได้อยู่ด้วยอาหาร"^{๒๓} ดูเหมือนว่าสังคมที่ดีในทรรคนะของพุทธทาสภิกขุคือสังคมที่มีรากฐานทางศาสนาซึ่งไม่แตกต่างไปจากสังคมของพระสงฆ์เท่าใดนัก

ธรรมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุคงจะเป็นสังคมที่ดี ถ้าทั้งหมดเป็นไปตามความสมัครใจและเป็นไปเองตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามถ้าหากจะนำกฎเกณฑ์ทางฝ่ายสงฆ์มาใช้กับสังคมทางโลกโดยส่วนรวมแล้ว ก็จะเป็นปัญหา หลุยส์ กาโบด (Louis Gabaude) นักวิชาการศาสนาชาวฝรั่งเศส ตั้งข้อสังเกตว่า

สังคมพลเรือนประกอบด้วยสมาชิกผู้ซึ่งไม่ได้เลือกที่จะเข้ามาอยู่ ผู้ซึ่งไม่ต้องการจะออกไป และผู้ซึ่งไม่ได้มีอุดมคติแบบเดียวกัน สังคมของ 'ผู้ลี้ภัย' อย่างเช่นสาวกของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยสมาชิกผู้ซึ่งเลือกที่จะ 'ออกไป' จากสังคมพลเรือน และใช้ชีวิตตามอุดมคติโดยปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนด เป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลแล้วหรือที่จะทึกทักว่า กฎเกณฑ์ในชุมชนของ 'ผู้ลี้ภัย' จะใช้ได้กับสังคมซึ่งบุคคลเหล่านั้นต้องการจะออกไป^{๒๔}

ในสังคมปัจจุบัน ถ้าหลักพุทธศาสนาในเรื่องศีลวินัย เมตตา กรุณา และทานจะได้รับการปฏิบัติโดยชาวพุทธทั้งในและนอกสถาบันสงฆ์ด้วยความสมัครใจแล้ว ก็ย่อมจะเป็นการดีและยอมรับได้สำหรับทุกคน แต่ถ้ามีการนำกฎเกณฑ์ทางศาสนาของพระภิกษุสงฆ์มาบังคับใช้กับสังคมพลเรือน ก็จักกลายเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพทางศาสนาของประชาชนไป ราษฎรควรมีเสรีภาพในการเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธกฎเกณฑ์ทางศาสนาหรือประเพณีใด ๆ การนำสิ่งที่ยึดถือกันบนพื้นฐานของความสมัครใจในชุมชนทางศาสนา มาบังคับ

ใช้กับสังคมในทางโลกเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหา เพราะจะเป็นการทำให้สังคมสมัยใหม่ที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงค่อนข้างสูงอย่างเช่นสังคมไทยในปัจจุบัน กลายเป็นสังคมที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ นอกจากนี้เป็นการง่ายเกินไปที่จะคิดว่า รูปแบบชีวิตชุมชนของพระสงฆ์จะสามารถนำมาใช้กับรัฐสมัยใหม่ ซึ่งมีความซับซ้อนซ้อนและหลากหลายอย่างเช่นรัฐไทยในปัจจุบัน

ค. ธรรมิกสังคมนิยมกับจริยศาสตร์สังคม

พุทธทาสภิกขุได้แยกแยะความแตกต่างระหว่าง 'สังคมนิยม' กับ 'ปัจเจกนิยม' ท่านเห็นว่าในการทำงานด้านสังคมหรืองานบริการชุมชน เราจะต้องยึดหลัก 'สังคม-นิยม' มิฉะนั้นแล้วจะกลายเป็น 'ปัจเจก-นิยม' หรือเพื่อประโยชน์ส่วนตนของปัจเจกบุคคลไปในทรศนะของท่านแล้ว สังคมนิยมจะต้องมุ่งเน้นไปที่สวัสดิภาพของประชาชนในทุกส่วนของสังคม พร้อมๆ ไปด้วยการตรวจสอบและแก้ไขปัญหาด้านสังคมในทุกระดับ ในสังคมที่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนรวม ปัญหาสังคมก็ยากที่จะได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องและได้ผล พุทธทาสภิกขุวิจารณ์ลัทธิ 'ปัจเจก-นิยม' ซึ่งเป็นหลักยึดถือของสังคมนิยมประชาธิปไตยโดยทั่วไปว่า ไม่สามารถให้พื้นฐานสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแก่ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมได้ เพราะมุ่งประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ในทางตรงข้ามธรรมิกสังคมนิยมมุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า และสามารถช่วยโลกให้พ้นจากการทำลายตนเองลงได้ จากลัทธิปัจเจกนิยมและการพัฒนาทางวัตถุที่ส่งเสริมบริโภคนิยม ความเห็นแก่ตัว และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ ปัญหาสังคมเกิดขึ้นเมื่อสังคมก่อรูปขึ้น เมื่อมนุษย์อยู่กันตามลำพังหรืออยู่กันเป็นกลุ่มเล็กๆ ดังเช่นในยุคหิน ปัญหาสังคมไม่เกิดหรือเกิดน้อยมาก เมื่อปริมาณคนเพิ่มขึ้นและมนุษย์เริ่มอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนที่ใหญ่ขึ้น ปัญหาสังคมจึงเริ่มเกิดขึ้น เมื่อสังคมเติบโตและขยายตัว

มนุษย์ก็เริ่มกดขี่กันและปัญหาที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ แนวคิดของพุทธทาสภิกขุในเรื่องสังคมเมืองแตกต่างไปจากทฤษฎีของอีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim, 1858-1917) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ในหนังสือ *การแบ่งแรงงานในสังคม* (The Division of Labor in Society) เดอร์ไคม์วิเคราะห์ว่า การที่มนุษย์ในฐานะสัตว์สังคมมีความสามารถในการแบ่งงานกันทำ ก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางอารยธรรม แนวคิดหลักของเดอร์ไคม์มีอยู่ว่า ปริมาตรและความหนาแน่นของประชากรเป็นสาเหตุของการแบ่งงาน ซึ่งส่งผลเป็นความก้าวหน้าของอารยธรรม เดอร์ไคม์ให้คำจำกัดความว่า 'ปริมาตรของประชากร' หมายถึงจำนวนของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หนึ่ง ส่วน 'ความหนาแน่นของประชากร' หมายถึงความหนาแน่นและรวดเร็วของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันของประชากรในสังคมหนึ่ง เดอร์ไคม์เห็นว่า ปริมาตรและความหนาแน่นของประชากร บังคับให้มนุษย์ต้องสร้างความชำนาญเฉพาะด้านในงานของตน เพื่อความอยู่รอดที่ดีกว่าในสภาพแวดล้อมใหม่ การแบ่งงานเป็นต้นเหตุของความก้าวหน้าและอารยธรรม^{๒๖} พุทธทาสภิกขุเห็นเช่นเดียวกับเดอร์ไคม์ว่า ปริมาตรและความหนาแน่นของประชากรในสังคมหนึ่งเป็นต้นเหตุของความตึงเครียดทางสังคม แต่ในขณะที่เดอร์ไคม์เห็นว่า ความตึงเครียดนี้ทำให้การแบ่งงานเกิดความหลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความก้าวหน้าของอารยธรรม พุทธทาสภิกขุกลับเห็นว่า ความตึงเครียดทางสังคมนี้เป็นสาเหตุของความขัดแย้งและวิกฤตการณ์ทางสังคม ซึ่งจะต้องได้รับการแก้ไขโดยการกลับไปหาค่านิยมแห่งความเมตตาและการแบ่งปันของธรรมิกสังคมนิยม โดยสรุปดูเหมือนว่าพุทธทาสภิกขุกำลังเสนอให้เรากลับไปหาสังคมยุคก่อนทุนนิยม

พุทธทาสภิกขุเสนอแนะว่า ระบบใด ๆ ก็ตามที่จะนำมาใช้กับสังคม หลักการของระบบนั้นจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน พุทธทาสภิกขุเห็นว่า เนื้อแท้ของสังคมคือส่วนรวม

มิใช่ปัจเจกบุคคลแต่ละคน แม้แต่ความจำเป็นในการให้กำเนิดลูกหลานก็ยังเป็นเรื่องของสังคม ความอยู่รอดของมนุษย์จึงขึ้นอยู่กับความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเน้นประโยชน์ส่วนรวมทำให้ดูเหมือนว่าพุทธทาสภิกขุไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของลัทธิทุนนิยมในเรื่องทรัพย์สินส่วนตัว ความข้อนี้ทำให้พุทธทาสภิกขุมีทรรศนะตรงกับคาร์ล มาร์ก (Karl Marx) เฉพาะในเรื่องนี้ ตามทรรศนะของมาร์กนั้น อาดัม สมิธ (Adam Smith) ได้กระทำต่อเศรษฐศาสตร์การเมือง เช่นเดียวกับที่มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) ได้กระทำต่อศาสนา ในขณะที่ลูเธอร์แปลงเทววิทยาภายนอกให้เป็นแก่นแท้ภายในของมนุษย์ อาดัม สมิธ ก็ได้แปลงทรัพย์สินภายนอกให้เป็นทรัพย์สินส่วนตัว มาร์กได้เรียกอาดัม สมิธ ว่าเป็นศาสดาของ 'ศาสนาแห่งทรัพย์สินส่วนตัว' ทรัพย์สินส่วนตัวได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ และมนุษย์ก็กลายเป็นแก่นแท้ของทรัพย์สินส่วนตัว มาร์กตั้งข้อสังเกตว่า

เช่นที่ลูเธอร์ไปพ้นจากความเป็นศาสนาภายนอก โดยการทำให้ศาสนาเป็นแก่นแท้ภายในของมนุษย์ เช่นที่เขาปฏิเสธแนวคิดที่ว่าพระเป็นสิ่งที่แยกออกจากมวลสารโดยการทำให้พระเข้าไปอยู่ในหัวใจของมวลสาร ดังนั้นความมั่งคั่งในฐานะสิ่งภายนอกและเป็นอิสระจากมนุษย์ ซึ่งได้มาและรักษาไว้ภายนอก ก็ถูกยกเลิกไปด้วย นั่นก็คือ วัตถุวิสัยภายนอกที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ถูกยกเลิกไปโดยการให้ทรัพย์สินส่วนตัวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ และก็ยอมรับกันว่าตัวมนุษย์เองเป็นแก่นแท้ของทรัพย์สินส่วนตัว แต่นั่นเป็นการนำมนุษย์เข้าสู่อาณาจักรของทรัพย์สินส่วนตัว เช่นที่ลูเธอร์ได้นำมนุษย์เข้าสู่อาณาจักรของศาสนา^{๒๘}

เป็นเรื่องน่าขันที่ว่า ในขณะที่พุทธทาสภิกขุไม่เห็นด้วยกับอาดัม สมิธ ในเรื่องการแปลงทรัพย์สินภายนอกให้เป็นทรัพย์สินส่วนตัวนั้น ท่านกลับพบตัวเองอยู่ในฐานะเดียวกับมาร์ติน ลูเธอร์ เช่นที่ลูเธอร์ทำคำสอนของศาสนาคริสต์ให้เป็นเรื่องภายใน และทำให้ความเป็นพระกลายเป็นแก่นแท้ของมนุษย์นั้น พุทธทาสภิกขุก็ได้ทำให้คำสอนของพุทธศาสนาภายใน

เป็นเรื่องภายใน และสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาภายในเป็นเรื่องทางจิตวิทยาไปด้วย

พุทธทาสภิกขุมองอย่างเปิดเผยกลับไปในประวัติศาสตร์และแนะนำว่า เพื่อให้คนทั้งโลกมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข เราจะต้องกลับไปหาหนทางแห่งธรรมะนั้น นั่นคือความประสานกลมกลืนของสังคมนิยมแห่งธรรมชาติ ในการทำงานเพื่อสังคมใดๆ ก็ตามเราจะต้องยึดหลักพื้นฐานนี้ไว้ในใจเสมอ พุทธทาสภิกขุเห็นว่าการช่วยให้นักธุรกิจกลับคืนไปสู่ความถูกต้อง คนในปัจจุบันได้ออกนอกกลุ่มออกไปมากจนกระทั่งดูเหมือนว่าโลกกำลังจะบ่ายหน้าไปสู่ความหายนะ 'เดี๋ยวนี้มนุษย์ทั้งโลกนี้กำลังปีนคลองจนออกไปนอกคลองจนกำลังจะตกเหวหรือจะได้ตกลงไปบ้างแล้ว'^{๒๙}

ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ การกลับคืนไปสู่ความถูกต้องนั้น คือการยอมรับว่า มนุษย์ทุกคนเผชิญกับปัญหาพื้นฐานอย่างเดียวกัน นั่นคือการเอาชนะความทุกข์ ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์มิใช่เป็นเรื่องของวัตถุอย่างเช่นปัญหาประชากรล้นโลกหรือความยากจน แต่เป็นเรื่องของกิเลสตัณหาและอวิชชาภายในตัวของมนุษย์เองมากกว่า การแก้ปัญหาสังคมที่ถูกวิธีจึงต้องแก้ที่สาเหตุภายในของความทุกข์นี้ ดังนั้นการทำงานสังคมเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงของมนุษยชาติก็คือการช่วยกันเพื่อเอาชนะความทุกข์นี้ให้ได้ ท่านให้ความเห็นว่า

การแก้ปัญหาเรื่องไม่มีข้าวกิน ให้รู้หนังสือ ให้ไม่เจ็บไข้มีมันเป็นเรื่องน่าหัว เป็นเรื่องที่จะไม่ถือว่าเป็นปัญหาที่แก้ หรือมันเป็นปลายเหตุ ถ้าเป็นปัญหาที่เป็นปัญหาปลายเหตุ ปัญหาต้นเหตุมันไม่ได้แก้ คือการที่มนุษย์ ไม่มีศีลธรรม มนุษย์ไม่มีศาสนา ออกนอกคลองของศาสนาหมดแล้ว

ถ้าแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ คือมนุษย์รู้หนังสือ มนุษย์มีอาหารกิน มนุษย์จะสบายคืออย่างนั้นหรือ แม้ว่ามนุษย์จะไม่รู้หนังสือก็ยังมีความสุขกว่ามนุษย์ที่รู้หนังสือมาก ๆ^{๓๐}

ท่านได้วิจารณ์การทำงานเพื่อแก้ปัญหาสังคมของคน ในยุคปัจจุบันว่า ส่วนใหญ่แล้วทำเพื่อประโยชน์หรือ ชื่อเสียงส่วนตัวเสียมากกว่า การแก้ปัญหาสังคมจึง ไม่ได้ผล

อย่างเดียวกันที่แก้กันอย่างไรก็ไม่ตก เพราะว่าคนที่เห็น แก่ตัวมันสร้างปัญหาขึ้น แล้วคนที่เห็นแก่ตัวนั้นมัน จะแก้ปัญหาได้อย่างไร แม้ว่าคนเห็นแก่ตัวจะมาร่วมกัน เป็นองค์การโลก องค์การนั้นองค์การนี้ มันเต็มไปด้วย คนเห็นแก่ตัว แล้วมันจะมาแก้ปัญหาของโลกที่เกิดขึ้น จากการเห็นแก่ตัวได้อย่างไร^{๓๐}

ในฐานะผู้นำทางศาสนา พุทธศาสนิกชนได้ดำเนิน ติเตียนการฆ่า สงคราม และการตระเตรียมสงคราม ลักษณะกตัญญูของสงครามได้คุกคามชีวิตในทุกรูปแบบ แม้แต่สัตว์ก็ยังสามารถได้รับผลจากพฤติกรรมที่ทารุณโหด ร้ายของมนุษย์อย่างไม่ได้ตั้งใจ ท่านแนะนำให้มนุษย์ หันมาใช้หลักแห่งความเมตตากรุณาแทน

คนสมัยนี้ จึงมีใจอำมหิตพอที่จะปล่อยลูกระเบิด พิเศษลงมาสักลูกหนึ่ง ซึ่งตัวก็รู้คืออยู่ว่าจะต้องมีคน ตายเป็นแสนๆ ยังมีจิตใจปล่อยลงมาได้... นี่ความ เสื่อมทรามทางศีลธรรมในจิตใจของมนุษย์... เรา ต้องการสันติภาพก็ต้องเลือกทำไปตามทางของสันติ- ภาพ การฆ่าเขาก็นำไปสู่การที่เราถูกฆ่า แต่ถ้าว่าเรา จะมีความสมัครสมานสามัคคีกัน เราก็ต้องถ่ม ออกมาด้วยความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน... จง เอาชนะความชั่วด้วยความดี อย่าเอาชนะความชั่ว ด้วยความชั่ว^{๓๑}

สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว ปัญหาสังคมจะต้อง แก้ไขด้วยจริยศาสตร์สังคม กล่าวคือ เราควรจะทำ หน้าที่ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม หลีกเลี่ยง การบริโภคที่เกินความจำเป็น แบ่งปันสิ่งที่มีแก่บุคคล อื่น ถ้ามนุษย์ปฏิบัติตามหลักดังกล่าวนี้ ก็จะนำไปสู่ คำตอบของปัญหาต่างๆ ทั้งทางการเมือง สังคมและ เศรษฐกิจ

แม้พุทธศาสนิกชนจะเชื่อว่า สังคมโดยแก่นแท้แล้ว คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ มิใช่เป็นเพียงปัจเจก

บุคคลหลายคนมารวมกันเท่านั้น และท่านก็สนับสนุน 'สังคม-นิยม' มากกว่า 'ปัจเจก-นิยม' แต่วิธีการ ของท่านก็ยังคงเป็นปัจเจกอยู่ดี โดยท่านเห็นว่าความ โลกของบุคคลเป็นรากเหง้าของปัญหาสังคม ไม่ว่าเรา จะพยายามเปลี่ยนระบบของสังคม อย่างไรก็ตาม ถ้า เราไม่นำจริยธรรมมาใช้กับตนเองและกับทุกคนในสังคม แล้ว เราก็จะประสบกับความล้มเหลวในการแก้ปัญหา สังคมนั้นๆ วิธีการที่เป็นปัจเจกของพุทธศาสนิกชนนี้ อาจจะใช้ได้ผลดีในสังคมที่มีโครงสร้างอย่างง่าย ๆ และยึดถือประเพณีเป็นที่ตั้ง เช่นสังคมในอดีต หรือ สังคมชนบทในปัจจุบัน แต่จะใช้ไม่ได้ผลกับสังคมที่มี โครงสร้างอันสลับซับซ้อน อย่างเช่นสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของตลาดโลก ภายใต้อิทธิพลของลัทธิทุนนิยม

ง. ธรรมิกสังคมนิยมกับทุนนิยม

ธรรมิกสังคมนิยมแตกต่างจากระบบทุนนิยมโดย พื้นฐาน ทั้งในด้านระบบเศรษฐกิจอุดมการณ์ทางการเมือง และคุณสมบัติของความเป็นผู้นำ พุทธศาสนิกชนได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่าง 'นายทุน' ในยุคปัจจุบันกับ 'เศรษฐี' ในครั้งพุทธกาล ตาม ทรรศนะของพุทธศาสนิกชน นายทุนคือผู้ที่สะสมทรัพย์ สมบัติส่วนเกินเพื่อประโยชน์และความสุขเฉพาะตน ในทางตรงกันข้าม 'เศรษฐี' ตามความหมายของพุทธ ศาสนา คือบุคคลผู้ซึ่งใช้ทรัพย์สมบัติที่เป็นส่วนเกิน ในการสร้าง 'โรงทาน' เพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่น โรง ทานคือสถานที่ซึ่งคนที่ยากจนจะสามารถเข้าไปรับสิ่ง ของที่ตนเองขาดแคลนได้ ความเป็น 'เศรษฐี' ของ ชาวพุทธในสมัยก่อนวัดกันด้วยจำนวนของโรงทานที่ สร้างขึ้น ถ้าหากไม่มีโรงทานก็ไม่นับว่าเป็นเศรษฐี ผู้ที่มีโรงทานยิ่งมากก็ยิ่งถือว่าเป็นเศรษฐีมาก

พุทธศาสนิกชนอ้างว่า ในครั้งพุทธกาลนั้นแม้แต่ว่าสหรือคนใช้ก็มีความหมายในเชิงสังคมนิยมอยู่ด้วย โดยท่านได้พูดถึงอุดมคติแห่งยุคอดีตว่า แม้แต่ทาส

ก็ยังไม่อยากจะจากเจ้านายที่เป็น 'เศรษฐี' ใจบุญไป ซึ่งตรงกันข้ามกับคนงานในยุคปัจจุบันที่เกลียดชังนายทุนซึ่งเห็นแก่ตัว โดยท่านกล่าวว่า

ถ้าเป็นเศรษฐีมีทาสสมัยพุทธกาล เศรษฐีพุทธบริษัทนั้น เขาเลี้ยงทาสอย่างเลี้ยงลูกเลี้ยงหลาน ช่วยกันผลิตวันพระก็ไปรักษาศีลด้วยกัน... ทาสในระบบสังคมนิยมนี้ไม่ต้องเลิก เพราะทาสเองก็ไม่อยากจะไปจากเศรษฐีชนิดนั้น... ทาสที่ต้องเลิกนั้นคือ ทาสของระบบนายทุนใช้อย่างสัตว์ เหมือนตี ทาสอย่างนี้มีน้อยอยากจะเลิกอยู่ทุกวัน... ถ้าเป็นเรื่องสังคมนิยมก็ไม่ได้เป็นอันตรายอะไร ท่านจะได้รับความเมตตากรุณาและการเอื้อเฟื้อดูแลอย่างดี^{๓๒}

พุทธทาสภิกขุอ้างว่า ชาวพุทธเป็นสังคมนิยมมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ไม่ว่าจะอยู่ในระดับพระราชชาติ เศรษฐี หรือทาส และทาสส่วนใหญ่ก็พอใจในสถานะความเป็นทาสของตน แม้ว่าพระวินัยจะไม่อนุญาตให้ทาสบวชเป็นพระภิกษุก็ตาม^{๓๓} อย่างไรก็ตาม ในธรรมเนียมพุทธของไทยตั้งแต่อดีตนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าทาสสำหรับผู้ชายไทยก็คือการถูกจำกัดสิทธิในการบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา ดังนั้นทรรคนะของพุทธทาสภิกขุในข้อนี้จึงเป็นเรื่องที่เห็นคล้อยตามได้ยาก ว่าทาสผู้ชายจะพอใจในสถานะของตนโดยไม่มีสิทธิในการบวช ทรรคนะของพุทธทาสภิกขุในเรื่องทาสนั้นดูจะดีเกินไปและเป็นอุดมคติเกินไป ท่านได้มองข้ามลักษณะที่เป็นด้านลบของระบบทาสในอดีตจนหมดสิ้น เช่น การที่พ่อแม่ขายลูกไปเป็นทาสเพื่อปลดเปลื้องหนี้สินของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการพนันขั้นต่อ เด็กที่เป็นลูกทาสเกิดมาก็ต้องเป็นทาสไปจนตลอดชีวิตโดยไม่เคยรู้จักกับความเป็นไทเลย การเขียนตีและทรมานทาสโดยพลการ เหล่านี้เป็นต้น

ตามทรรคนะของพุทธทาสภิกขุ ถ้าปราศจากความเมตตากรุณาและการให้ทานแล้ว คนรวยก็คือนายทุน ผู้สะสมความมั่งคั่งและอำนาจเพื่อตนเอง เขาจะกดขี่คนงานเพื่อผลกำไร และนำกำไรนั้นมาลงทุนเพื่อผลกำไรอีก พุทธทาสภิกขุเน้นคุณสมบัติส่วนตัวทางศีลธรรมของคนรวยเป็นอย่างมาก โดยที่มีได้ตั้งคำถามว่า ใคร

สร้างหรือระบบของสังคมที่เป็นอยู่มีความชอบธรรมหรือไม่เพียงใด นักเศรษฐศาสตร์อาจโต้แย้งว่า การตัดสินใจของคนรวยที่จะทำกำไรและนำผลกำไรนั้นมาลงทุนอีก เป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผล ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่มีกลไกตลาด กฎเกณฑ์และประสิทธิภาพของการผลิตจะเข้ามาแทนที่ความรับผิดชอบทางศีลธรรม ยกตัวอย่างเช่น อาดัม สมิธ (Adam Smith) จะโต้แย้งว่า ตลาดเสรีจะแปรเปลี่ยนความเลวส่วนตัวให้เป็นความดีสาธารณะ จะเปลี่ยนความโลภให้เป็นประสิทธิภาพในการผลิต ในหนังสือ *ความมั่งคั่งของประชาชาติ* (The Wealth of Nations) อาดัม สมิธ อ้างว่า ด้วยเหตุผลของกำไร ผู้ที่มีเงินทุนและอำนาจในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ในที่สุดแล้วจะช่วยเหลือคนจนโดยผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แม้ว่าเราจะไม่ได้ตั้งใจเลยก็ตาม สมิธเขียนว่า

อันที่จริงแล้ว เราไม่ได้ตั้งใจที่จะส่งเสริมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรือแม้แต่ว่าเรารู้ตัวว่าเรากำลังส่งเสริมอยู่ด้วยการสนับสนุนอุตสาหกรรมภายในมากกว่าภายนอก เราตั้งใจแต่เพียงเรื่องความมั่นคงของตนเอง และโดยการทำให้อุตสาหกรรมเป็นไปในลักษณะของการผลิตที่ให้ค่าสูงที่สุด เราตั้งใจแต่เพียงเรื่องผลกำไรของตนเอง กรณีนี้เช่นเดียวกับในอีกหลายกรณี เราได้ปล่อยให้มือที่มองไม่เห็นส่งเสริมจุดหมายซึ่งมิใช่เป็นความตั้งใจของเขา^{๓๔}

ในความเห็นของอาดัม สมิธ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลและคิดคำนวณเมื่อเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องผลประโยชน์ของตนเอง เพราะฉะนั้นสมควรจะปล่อยให้ผู้บริโภคซึ่งสนใจผลประโยชน์ของตนเองภายใต้ระบบตลาดเสรี เป็นผู้ตัดสินใจผู้ผลิตที่แข่งขันกัน ในที่สุดแล้วก็จะได้ผลผลิตที่มีคุณภาพสูงในราคาที่ต่ำที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้^{๓๕} ระบบเช่นนี้ได้แปรเปลี่ยนความโลภส่วนตัวให้เป็นพลังของระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ

ทรรคนะเช่นนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับระบบเศรษฐกิจในธรรมิกสังคมนิยม พุทธทาสภิกขุเสนอว่า เศรษฐีในระบบธรรมิกสังคมนิยมจะจ้างคนงานทำ

การผลิตเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนทั้งหมด คนรวยไม่ควรเป็นนายทุนที่กักตุนความมั่งคั่งและกดขี่คนงาน แต่ควรเป็นเศรษฐีผู้ซึ่งใช้สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อคนงานและคนยากจน ตรงข้ามกับอาดัม สมิธ พุทธทาสภิกขุให้ภาพของระบบเศรษฐกิจที่พึงปรารถนาในลักษณะที่ค่อนข้างจะคงที่โดยปราศจากตลาดเสรีและการแข่งขัน โดยเน้นสวัสดิการสังคมที่สูงส่งบนพื้นฐานทางศีลธรรมส่วนตัวของผู้ที่เป็นเศรษฐี นอกจากนี้แล้วท่านยังมีได้ตั้งคำถามถึงทรัพย์สินของเศรษฐีเหล่านั้นว่าได้มาโดยถูกต้องชอบธรรมหรือไม่

ภายใต้ระบบทุนนิยมปัจจุบัน พุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า มนุษย์กำลังทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลก ท่านบ่นว่าทรัพยากรธรรมชาติกำลังถูกใช้ไปเป็นจำนวนมากอย่างสุรุ่ยสุร่ายและไร้ประโยชน์ โดยบ่อยครั้งที่เดียวที่ถูกใช้ไปในทางไม่สร้างสรรค์ เช่น การผลิตอาวุธเพื่อการทำลายล้าง เป็นต้น ท่านให้ความเห็นต่อไปว่า

แต่ถ้าเราใช้ตามที่ธรรมชาติต้องการหรือบังคับแล้ว มันไม่ต้องใช้มาถึงอย่างนี้ มันจะเหลือใช้ไปได้อีกนาน หรือจะพออยู่เรื่อยก็ได้ เดียวนี้มันใช้อย่างล้างผลาญ ใช้อย่างถลุง แร่ธาตุโลหะทั้งหลายมันก็จะหมดไปเร็วๆ นี้ นี่เรียกว่าทำผิดกฎของพระธรรม ของศาสนาของพระเจ้า ถ้าเราจะใช้กันอย่างที่เรียกว่ามนุษย์ควรจะใช้ ตามความมุ่งหมายของธรรมชาติ ของพระเจ้า แล้ว มันจะเหลือ^{๑๖}

พุทธทาสภิกขุเห็นว่า การกักตุนทรัพย์สินเกินความจำเป็นจะนำไปสู่ความขาดแคลน และความขาดแคลนจะนำไปสู่ความยากจน ดังนั้นการไม่เอาหรือไม่บริโภคเกินความจำเป็นย่อมนำไปสู่การขจัดปัญหาความยากจนได้ ประเด็นนี้ดูเหมือนว่าพุทธทาสภิกขุมีทรรศนะที่ขัดแย้งกันเอง ถ้าการมีทรัพย์สินมากดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องแล้ว ในธรรมิกสังคมนิยมจะมีเศรษฐกิจบุญผู้บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ได้อย่างไร

ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ มนุษย์กตัญญูและทำลายธรรมชาติมากจนกระทั่งสัตว์และพืชเป็นจำนวนมากต้องสูญพันธุ์ไป แม้แต่มนุษย์บางเผ่าพันธุ์ก็ต้องสูญสิ้นไปด้วยเพราะความเห็นแก่ตัวและการกดขี่ของมนุษย์ด้วยกันเอง ท่านเห็นว่าทรัพย์สินโดยตัวของมันเอง เป็นกลางๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว แต่ความเห็นแก่ตัวได้กลายเป็นสาเหตุของความอยุติธรรมที่ทำให้คนหนึ่งรวยขึ้นและอีกคนหนึ่งจนลง ดังนั้นคนรวยควรจะทำางานเพื่อแบ่งเบาความทุกข์ยากของคนจน ส่วนคนจนก็ควรปรับปรุงตนเองด้วยการทำงานอย่างขยันขันแข็งและหลีกเลี่ยงอบายมุขซึ่งนำไปสู่ความยากจน การวิเคราะห์ของพุทธทาสภิกขุในเรื่องชนชั้นทางสังคมนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมส่วนบุคคลเป็นหลัก โดยมีได้กล่าวถึงโครงสร้างทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้เกิดชนชั้นขึ้นมาแต่อย่างใด

พุทธทาสภิกขุเห็นด้วยกับการใช้เทคโนโลยี ถ้าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของสังคมโดยส่วนรวม ท่านสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีเพื่อผลิตส่วนเกิน โดยที่ส่วนเกินนั้นจะต้องแบ่งปันส่วนในหมู่ผู้ที่ขาดแคลนโดยมิใช่เพื่อผลกำไรของปัจเจกบุคคล ท่านเชื่อว่าถ้ามนุษย์ใช้เทคโนโลยีในการผลิตสิ่งที่จำเป็น และถ้าแบ่งปันกัน มนุษย์ก็จะมีกินมีใช้อย่างเหลือเฟือ ถ้าสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เหล่านั้นถูกใช้ไปในวิถีทางแห่งธรรมิกสังคมนิยมแล้ว ท่านเชื่อว่าสันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นในเวลาอันสั้น แต่เทคโนโลยีที่ฟุ่มเฟือยก็เป็นการส่งเสริมกิเลสตัณหาและทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามไม่ได้ให้รายละเอียดว่ามนุษย์ควรใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรเท่าไรและอย่างไรจึงจะถูกต้องเหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้นท่านไม่ได้เสนอมาตรการใดๆ ที่จะกระจายส่วนเกินที่ผลิตได้ให้ยุติธรรม นอกจากการบริจาคทานของคนรวยด้วยความสมัครใจเท่านั้น

จ. ธรรมิกสังคมนิยมกับประชาธิปไตย

ตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ การเมืองที่แท้จริง คือการต่อสู้กับความเข้าใจผิด ความเห็นผิด และความหลงใหลมัวเมาในอำนาจ เวลาที่การเมืองของโลกเป็นเพียงเครื่องมือในการเอาตัวเขาเปรียบผู้อื่น นักการเมืองจะพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองเท่านั้น ทำให้ความหมายของการเมืองต้องมัวหมองไป ท่านแนะว่าเราจะต้องมองการเมืองให้เป็นเรื่องของศีลธรรม เมื่อการเมืองเป็นเรื่องของศีลธรรมแล้วจะสามารถช่วยโลกได้ ท่านกล่าวว่า

การเมืองถ้าทำถูกต้องมันก็เป็นเรื่องของศีลธรรม ถ้าเป็นศีลธรรมมันก็เป็นสัจจะของธรรมชาติ มันก็อันเดียวกันคือเป็นธรรม การเมืองที่หลอกลวงต่างหากที่มันไม่เป็นศีลธรรม มันผิดหลักสัจจะของธรรมชาติ มันก็ได้ทำลายล้างกัน^{๑๑}

พุทธทาสภิกขุเชื่อมโยงคำว่า 'การเมือง' และ 'ศาสนา' เข้าด้วยกัน ท่านเห็นว่า 'การเมือง' คือระบบศีลธรรมที่ตั้งอยู่บนความร่วมมือร่วมใจของสังคม ในการแก้ปัญหาซึ่งเกิดจากการที่คนเป็นจำนวนมากมาอยู่ด้วยกัน ในความเห็นของท่าน 'ธรรมิกสังคมนิยม' เป็นระบบการเมืองที่ประกอบอยู่ด้วยศีลธรรมมากกว่าระบบอื่นใด เพราะถือเรื่องประโยชน์สุขของสังคมโดยส่วนรวมเป็นสำคัญ และเป็นระบบที่จะนำความเป็นปกติมาสู่สังคม ส่วนคำว่า 'ศาสนา' คือภาวะสูงสุดของศีลธรรม เมื่อระบบการเมืองโดยแก่นแท้แล้วเป็นเรื่องของศีลธรรม ดังนั้นการเมืองกับศาสนาจึงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ท่านอธิบายว่า

ศาสตร์ของสังคม หรือ social science ซึ่งมีคนแปลว่า ศาสตร์สังคมหรือสังคมศาสตร์ หรืออะไรคล้ายๆ กันนี้ สำหรับคำว่า 'ศาสตร์' นี้อย่างไรเสียความหมายเดิมก็คือ ศาสดรา หรือสิ่งที่มีคม... เมื่อเราเอาคำว่าศาสตร์มาพิจารณา ดู มันก็คือของมีคม แล้วมันจะตัดปัญหา ฉะนั้นศาสตร์สังคมก็คือ ของมีคมที่จะตัดปัญหาทางสังคม แล้วก็รวบเอาเรื่องทุก

อย่างทีสังคมจะต้องเกี่ยวข้องหรือใช้มาเป็นศาสตร์สังคม เช่น เรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องวัฒนธรรม กระทั่งเรื่องศาสนา เป็นต้น ก็มาเป็นศาสตร์สังคม ดังนี้แล้วการเมืองก็เป็นศาสตร์สังคมอันหนึ่งที่ตัดปัญหาได้^{๑๒}

และอีกตอนท่านกล่าวว่า

หลักนั้นให้พิจารณาว่า ทุกอย่างไม่พ้นไปจากศีลธรรม แล้วทุกอย่างต้องเกี่ยวข้องกันอยู่กับศีลธรรม ไม่มีอะไรที่จะแยกออกไปจากศีลธรรมได้ พอแยกตัวออกไปก็ผิดความหมายแห่งศาสตร์สังคมทันที เช่น เกิดการเมืองสกปรกขึ้นมา ซึ่งที่แท้ก็มิใช่การเมือง^{๑๓}

เกี่ยวกับการปกครองในระบอบ 'ประชาธิปไตย' นั้น พุทธทาสภิกขุเห็นว่าในทางหนึ่งประชาธิปไตยอาจเป็นเครื่องมือของการแสวงหาผลประโยชน์และการทำลายผู้อื่น แต่ในอีกทางหนึ่งก็สามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพได้ ในแง่ของสังคมแล้วประชาธิปไตยอาจเป็นหนทางที่นำไปสู่ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เสรีภาพส่วนบุคคล และสิทธิมนุษยชน แต่ในแง่ของจิตวิญญาณแล้ว สิทธิเสรีภาพที่ถูกครอบงำด้วยกิเลส เป็นสิทธิเสรีภาพของความหลงใหลในวัตถุ ในแง่นี้ประชาธิปไตยจึงนำไปสู่ลัทธิบริโภคนิยม และลัทธิบริโภคนิยมก็จะทำลายคำสอนของพุทธศาสนา ที่เน้นเรื่องประโยชน์สุขของส่วนรวมอย่างหลักเล็งไม่ได้

พุทธทาสภิกขุแบ่งประชาธิปไตยออกเป็นสองแบบคือ 'ประชาธิปไตยเสรีนิยม' (Liberal Democracy) กับ 'ธรรมิกสังคมนิยมประชาธิปไตย' (Dhammic Socialist Democracy) ประชาธิปไตยเสรีนิยมคือประชาธิปไตยที่รู้จักกันในตะวันตก ซึ่งในทางทฤษฎีแล้วส่งเสริมความเสมอภาคและสิทธิเสรีภาพของบุคคลในสังคม และยังส่งเสริมความมั่งคั่งในทางวัตถุอีกด้วย ตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุแล้วสิ่งเหล่านี้ไม่เคยตอบสนองตันทหาค้นไม่สิ้นสุดของปุถุชนได้เลย ขณะเดียวกันยังทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศน์ของโลกอีกด้วย ท่านวิจารณ์ว่า

ประชาธิปไตยเสรีนิยม ก็เปิดเสรีเต็มที่ แล้วก็ไม่ได้จำกัดความไว้ชัดว่าเสรีอย่างไร แล้วก็สิทธิของคนมันก็จวนโอกาสที่จะเสรีไปตามอำนาจของกิเลส พอมีอำนาจอยู่ในมือแล้ว กิเลสมันก็เข้าสวมรอยที่จะใช้เสรีภาพตามอำนาจของกิเลส แม้อุดมคติจะวาดไว้สวยงามทางปรัชญา แต่การปฏิบัตินั้นก็เป็นไปได้ ปรัชญาไม่มีกำลังพอที่จะต้านทานกิเลสได้... ฉะนั้นประชาธิปไตยชนิดนี้ยังไม่ปลอดภัย เพราะสำหรับคนที่มึนกิเลสก็ย่อมรวมหัวกัน เพื่อให้กิเลสได้โอกาสบัญญัติอุดมคติของมันนั่นเอง^{๕๐}

พุทธทาสภิกขุยังได้โต้แย้งว่า 'เสรีภาพ' หรือ 'เสรีประชาธิปไตย' แบบตะวันตกได้กลายเป็นเรื่องของปัจเจกชน โดยการเบนความสนใจจากประโยชน์ส่วนรวมไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว การเน้นเสรีภาพส่วนบุคคลของปูดุชนผู้มีกิเลส ขัดแย้งกับความหมายพื้นฐานของคำว่า 'การเมือง' ซึ่งเป็นเรื่องของสวัสดิภาพของสังคมโดยส่วนรวม ระบบการเมืองใดที่ไม่ได้เน้นในเรื่องนี้จึงเป็นระบบที่ผิดศีลธรรม

ในทางตรงกันข้าม 'ธรรมิกสังคมนิยมประชาธิปไตย' ส่งเสริมความเมตตากรุณาของประชาชนในสังคม ตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุแล้ว ความมั่งคั่งทางวัตถุของระบบเศรษฐกิจแบบธรรมิกสังคมนิยมจะถูกกระจายอย่างเป็นธรรมด้วยจิตใจของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปัน การรู้จักให้ทานของชาวพุทธจะช่วยเพิ่มพูนความมั่งคั่งทางจิตใจให้แก่ผู้คน และลดความสำคัญของลัทธิบริโภคนิยมลง ท่านเห็นว่า

เสรีนิยมที่เล็งถึงบุคคล ปัจเจกชน ต่างคนต่างมีเสรี แต่พอมาถึงคำว่า 'สังคมนิยม' จะทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะต้องดูประโยชน์ของสังคม... เสรีนิยมนั้นทำไม่ได้เนื่องด้วยความเห็นแก่ตัว เพราะเสรีนิยมเป็นโอกาสของความเห็นแก่ตัว เพราะมีเป้าหมายอยู่ที่ตัว มิได้อยู่ที่สังคม... สังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมเท่านั้นแหละจะช่วยโลกได้^{๕๑}

พุทธทาสภิกขุวิจารณ์รัฐบาลประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญว่า เป็นสถาบันที่ส่งเสริมให้เอกชนแสวงหาความมั่งคั่งทางวัตถุบนความสูญเสียของส่วนรวม ท่าน

อ้างว่าธรรมิกสังคมนิยมประชาธิปไตยจะคำนึงถึงความต้องการของส่วนรวมเป็นอันดับแรก และโดยที่บุคคลไม่อาจถือครองทรัพย์สินส่วนเกินเพื่อตนเองได้ ธรรมิกสังคมนิยมประชาธิปไตยจึงเป็นหลักความสมดุลตามธรรมชาติและการเคารพในสิทธิของสิ่งมีชีวิตทุกชีวิต

ความคิดในเรื่องประชาธิปไตยของพุทธทาสภิกขุแตกต่างอย่างเด่นชัดกับของตะวันตก ขณะที่พุทธทาสภิกขุส่งเสริมการกระจายรายได้ โดยหลักการทางพุทธศาสนาในเรื่องความเมตตากรุณาและการให้ทาน นักรัฐศาสตร์อาจโต้แย้งว่า การกระจายรายได้ที่แท้จริงจะต้องกระทำโดยผ่านกระบวนการทางกฎหมาย และสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จอห์น ล็อก (John Locke) ผู้สนับสนุนอย่างแข็งขันในเรื่องเสรีภาพทางการเมือง ให้ความเห็นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพที่สมบูรณ์และสิทธิทั้งหมดตามธรรมชาติ และมีความเสมอภาคทัดเทียมกับคนอื่น มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วไม่เพียงแต่มีอำนาจที่จะปกป้องชีวิต ทรัพย์สิน และเสรีภาพของตนจากการบุกรุกของบุคคลอื่นเท่านั้น แต่ยังตัดสินใจและลงโทษการล่วงละเมิดของบุคคลอื่น ต่อมาเมื่อมนุษย์รวมตัวกันเป็นสังคม สมาชิกทุกคนได้ยกสิทธิตามธรรมชาตินี้ให้แก่ชุมชน ภายใต้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมร่วมกัน ล็อก เขียนว่า

มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วมีอิสระ เสมอภาค และเป็นไทแก่ตัวเอง ทุกคนไม่อาจถูกละเลยสิทธินี้ และตกอยู่ใต้อำนาจทางการเมืองของบุคคลอื่น โดยปราศจากความเห็นชอบของเขา หนทางเดียวที่ทุกคนจะยินยอมยกเล็กเสรีภาพตามธรรมชาติของตนเอง และอยู่ภายใต้พันธะของสังคมพลเรือนก็คือ โดยความเห็นชอบที่จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกันกับบุคคลอื่น เพื่อการมีชีวิตที่สะดวก ปลอดภัย และสงบสุขร่วมกัน สามารถใช้จ่ายทรัพย์สินของตนอย่างปลอดภัย โดยพ้นจากการคุกคามของบุคคลอื่นที่มีใจเจ้าของ... เมื่อบุคคลจำนวนหนึ่งมีความยินยอมในการตั้งชุมชนหรือรัฐบาลขึ้นมา คนเหล่านั้นจึงได้รวมกันเข้าภายใต้สถาบันทางการเมืองเดียวกัน^{๕๒}

ทำนองเดียวกับข้อโต้แย้งของอาดัม สมิธ ในเรื่อง เศรษฐศาสตร์ จอห์น ล็อก ได้โต้แย้งในเรื่องของการเมือง ว่า มนุษย์ได้มอบความเสมอภาค เสรีภาพ และอำนาจ ในการจัดการที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้แก่สังคม โดยยินยอมต่ออำนาจตามกฎหมาย ด้วยเจตนาารมณ์ในการปกป้องตนเองที่คิดว่า ล็อกเชื่อว่าระบบการปกครอง ด้วยกฎหมายและการตรวจสอบอำนาจ จะเป็นหลักประกันในสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของทุกคนในสังคม^{๓๓} ในทางตรงข้าม พุทธทาสภิกขุไม่เชื่อมั่นในระบบหรือสถาบันทางการเมือง แต่กลับเชื่อมั่นในความประพฤติทางจริยธรรมส่วนตัวของบุคคลว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาของสังคมโดยส่วนรวมได้ พุทธทาสภิกขุได้ใช้วิธีการอันเป็นปัจเจก มากกว่าวิธีการเชิงโครงสร้างหรือระบบในการแก้ปัญหาสังคมของท่าน

จ. ธรรมิกสังคมนิยมกับผู้นำทางการเมือง

ตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ รัฐบาลที่ขอบธรรมเกิดขึ้นจากการมีผู้นำทางการเมืองที่มีศีลธรรม และเอาใจใส่ต่อสวัสดิภาพของประชาชนมากกว่าของตนเอง ท่านกล่าวถึงทฤษฎีกำเนิดผู้นำทางการเมืองโดยอ้างอิงตำนานจากพระไตรปิฎก (*อัคคัญญสูตร*) ว่า ในสมัยก่อนเมื่อมนุษย์อาศัยอยู่ในป่าโดยไม่มีวัฒนธรรมอย่างที่เรารู้จักกันในทุกวันนี้ มนุษย์มีทรัพยากรที่เพียงพอต่อความต้องการและอยู่กันอย่างสันติ

ความเป็นสังคมนิยมแบบดั้งเดิมนี้ดำรงอยู่ จนกระทั่งมนุษย์เริ่มกักตุน ขโมย และทะเลาะเบาะแว้ง อันเนื่องมาจากความโลภ (*กิเลส*) มนุษย์เอาเปรียบซึ่งกันและกัน จนความทุกข์ยากแผ่ขยายไปทั่ว พระเจ้าสมมติราชา กษัตริย์พระองค์แรกในโลกจึงได้เกิดขึ้น เพื่อนำสันติภาพและความสงบเรียบร้อยกลับคืนมา พระองค์ทรงเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง เฉลียวฉลาด และเที่ยงธรรม ผู้ซึ่งได้นำความพอใจมาสู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า พระองค์ทรงยุติข้อพิพาท แนะนำสั่งสอนประชาชน ลง

โทษผู้กระทำผิด และให้รางวัลแก่ผู้ที่ประพฤติดีงามและถูกต้อง

พุทธทาสภิกขุอธิบายอีกว่า

อยู่มากกระทั่งวันหนึ่งมนุษย์พูดหลุดปากออกมาว่า 'พอใจ! พอใจ!' คำว่า 'พอใจ' นี้ที่เป็นภาษาบาลีว่า *ราชา* คำว่า *ราช* นั้นแปลว่า พอใจ หรือ ยินดี... คำนี้ก็เกิดขึ้นมาเป็นชื่อเรียกของคนๆ นั้น ที่ถูกสมมติ นั้นว่าราชา^{๓๔}

ผู้นำทางการเมืองในทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ จึงเป็น 'ธรรมราชา' ผู้ตั้งตนอยู่ใน *ทศพิธราชธรรม* คุณธรรมสิบประการของนักปกครองตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีดังนี้

๑. *ทาน* (การแบ่งปัน) ผู้ปกครองไม่พึงหลงใหลยึดติดในความมั่งคั่ง และทรัพย์สินสมบัติ แต่ควรแจกจ่ายเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน

๒. *ศีล* (การรักษาความสุจริต) ผู้ปกครองไม่พึงทำลายชีวิต คดโกง ขโมย และเอาเปรียบผู้อื่น ไม่พึงประพฤติผิดในกาม กล่าวคำเท็จ และเกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด นั่นคือผู้ปกครองพึงรักษาศีลห้าเป็นอย่างน้อย

๓. *บริจาคละ* (การเสียสละเพื่อส่วนรวม) ผู้ปกครองพึงมีความพร้อมที่จะเสียสละความสุขส่วนตัว ชื่อเสียงเกียรติยศ และแม้กระทั่งชีวิต เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

๔. *อาชชวะ* (การปฏิบัติหน้าที่โดยซื่อตรง) ผู้ปกครองพึงปฏิบัติภาระหน้าที่โดยปราศจากความเกรงกลัวหรือความลำเอียงใดๆ มีความจริงใจ และต้องไม่หลอกลวงประชาชน

๕. *มัททวะ* (ความเมตตาอ่อนโยน) ผู้ปกครองพึงมีอัธยาศัยอ่อนน้อม ถ่อมตน ไม่ยกตนข่มท่าน

๖. *ตปะ* (ความเพียรเผากิเลส) ผู้ปกครองพึงใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย รู้จักบังคับควบคุมตนเอง

๗. *อัภิภะ* (ความไม่โกรธ) ผู้ปกครองพึงละเว้นจากความขุ่นแค้น ริษยา อาฆาตต่อผู้ใด

๘. อวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน) ผู้ปกครองพึงละเว้นจากการทำร้ายเบียดเบียนผู้ใด พึงส่งเสริมสันติภาพ หลีกเลี่ยงการทำสงคราม ความรุนแรง และการทำลายชีวิต

๙. ขันติ (ความอดกลั้นอดทน) ผู้ปกครองพึงอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย ความยากลำบาก และคำวิพากษ์วิจารณ์โดยไม่เสียอารมณ์

๑๐. อวิโรธนะ (ความไม่คลาดไปจากธรรม) ผู้ปกครองพึงตั้งตนอยู่ในความชอบธรรม ไม่ขัดขวางเจตนารมณ์ หรือมาตรการอันจะนำไปสู่ประโยชน์สุขของประชาชน^{๔๕}

ในธรรมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ ลักษณะของผู้นำเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าคนดีเป็นผู้ปกครองสังคมทั้งระบบก็จะดีไปด้วย ในทางกลับกันผู้ปกครองที่เลวจะทำให้ระบบการปกครองเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ดังนั้นการปกครองในระบอบธรรมิกสังคมนิยมจึงขึ้นอยู่กับคุณธรรม ความรับผิดชอบ และการตัดสินใจของผู้นำเกือบจะทั้งหมด พุทธทาสภิกขุได้ยกตัวอย่างผู้ปกครองที่ทรงคุณธรรม จากตำนานและประวัติศาสตร์ขึ้นมาเล่าว่า อธิเช่น พระเจ้าสมมตราช (กษัตริย์ตามตำนานพระองค์แรกของโลก) พระเจ้าอโศกแห่งอินเดีย รวมทั้งพระมหากษัตริย์ไทยบางพระองค์แห่งกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา ท่านกล่าวว่า

เรามาดูกันที่ตัวอย่างสักรายหนึ่ง เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช... บทบัญญัติเป็นราชโองการของพระเจ้าอโศกไปอ่านดูทุกตัวอักษรจะเห็นว่าเป็นระบบสังคมนิยมทั้งนั้น... แต่พระเจ้าอโศกมหาราชนี้ไม่ใช่ทรวราช เพราะเป็นผู้กระทำทุกกระเบียดนิ้วเพื่อประโยชน์แก่สังคม ยกตัวอย่างว่า สั่งให้ขุดบ่อน้ำ ให้ทำศาลา ให้ปลูกมะม่วง ปลูกต้นพิศุล ถ้าไม่ปลูกก็ถูกลงโทษ... พระเจ้าอโศกเป็นพุทธบริษัทผู้รักษาอุดมคติสังคมนิยมแบบเผด็จการในพระพุทธศาสนา^{๔๖}

และอีกแห่งหนึ่งท่านเสนอว่า

พระเจ้ารามคำแหง นี้ไปดูเถะ จะเป็นเผด็จการหรือไม่เป็น เป็นสังคมนิยมหรือไม่เป็น ถ้าดูให้ดีจะเห็นว่า

กลายเป็นสังคมนิยมอย่างที่เราไม่เคยคาดฝัน แล้วได้ทำกันอย่างพ่อแม่ปกครองลูกอะไรเช่นนี้ นี้ควรจะกลับมาอีก^{๔๗}

แบบอย่างที่พุทธทาสภิกขุกล่าวถึงนี้ อาจจะใช้ได้ผลดีในอาณาจักรเมื่อครั้งอดีต แต่สำหรับสังคมปัจจุบันที่มีโครงสร้างอันสลับซับซ้อน บางที่เราอาจต้องการระบบตรวจสอบอำนาจที่มีประสิทธิภาพในการธำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมของสังคม

คำถามที่น่าจะหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในที่นี้ก็คือคำว่า "ประโยชน์ส่วนรวม" ใครเป็นผู้ตัดสินว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ในสังคมปัจจุบันมีปัญหาทางจริยธรรมหลายประการที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวมที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ อาทิเช่น ปัญหาการทำแท้ง เป็นต้น ในกรณีของพระเจ้าอโศก อาจเป็นการง่ายที่จะมองกลับไปและตัดสินว่า สิ่งที่พระองค์ทำนั้นเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังนั้นการลงโทษผู้ที่ไม่กระทำตามจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้อง การสร้างภาพบุคคลมัยนั้นให้เป็นอุดมคติอาจเป็นการง่าย เพราะว่าเราไม่ได้อยู่ในยุคนั้น การย้อนยุคสมัยเพื่อตัดสินประโยชน์ส่วนรวมอย่างกว้างๆ คงจะง่ายกว่าการที่ต้องตัดสินใจจริงในเวลาที่เกิดปัญหานั้นๆ ทรรศนะของพุทธทาสภิกขุในเรื่องผู้นำทางการเมืองอาจจะขาดแง่มุมทางโครงสร้างของสังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อน ท่านอ้างว่า

ถ้าพระราชเป็นเผด็จการเป็นทรวราชเป็นทรวราช หรือว่าเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบนั้นก็ควรอยู่ที่จะเลิกถูกแล้ว แล้วทำไมจึงต้องไปเลิกระบบพระราชที่ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นต้นตอของสังคมนิยม... สังคมนิยมที่แท้จริงหรือเป็นธรรมนั้นย่อมไม่สร้างคนสองจำพวกนี้ (นายทุนและชนชั้นกรรมาชีพ) จะสร้างแต่ระบบที่ประกอบไปด้วยธรรมที่ถูกต้อง เช่นระบบที่ไม่มีโอกาสแห่งการกอบโกย^{๔๘}

หลุยส์ กาโบด (Louis Gabaude) ตั้งข้อสังเกตว่า คำศัพท์ที่พุทธทาสภิกขุใช้มักจะเป็นปัญหา เพราะท่านมักใช้คำสามัญที่คนทั่วไปรู้จักในความหมายพิเศษ

ของท่านเอง กาโบดอ้างว่า ผู้นำทางการเมืองของพุทธ-
ทาสภิกขุ นั้นไม่อาจเป็นจริงในโลกสมัยใหม่ได้ โดย
กล่าวว่า

‘สังคมนิยม’ ‘ประชาธิปไตย’ ‘เผด็จการ’ มีความ
หมายเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไป สืบเนื่องมาจากประวัติ
ศาสตร์ของแนวคิดเหล่านี้ คำเหล่านี้ไม่เพียงแต่ใช้
สำหรับอ้างถึงแนวความคิดที่ชัดเจนชุดหนึ่งเท่านั้น แต่
ยังอ้างถึงประสบการณ์ที่เป็นจริงอีกด้วย แนวความคิด
ชุดที่พุทธทาสภิกขุพูดถึงเป็นเพียงหลักการ แนวคิด
และความฝันเท่านั้น ในประสบการณ์หรือความเป็นจริง
พระเจ้าแผ่นดินในนิทานชาดก ผู้ปกครองในยุค ๓
ศตวรรษก่อนคริสตกาลอย่างเช่นพระเจ้าอโศก หรือ
ผู้ปกครองในยุคคริสตศตวรรษที่ ๑๓ แห่งกรุงสุโขทัย
เช่นพ่อขุนรามคำแหง ยากที่จะเป็นแบบอย่างที่เป็นจริง
สำหรับการปกครองสังคมที่ซับซ้อนและพลเมืองที่เป็น
อิสระเช่นในยุคสมัยของเรา”

ตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ กระบวนการ
ทางประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลามาก ซึ่งบ่อยครั้ง
ทำให้ชุมชนเสียประโยชน์ ดังนั้นท่านจึงได้เพิ่มเติมแนว
คิดในเรื่อง ‘เผด็จการ’ เข้ามาด้วย มิใช่ในฐานะพระราช
แต่ในฐานะผู้พิทักษ์ประโยชน์ส่วนรวม ตามความเห็น
ของท่าน คำว่า ‘เผด็จการ’ มีสองความหมาย กล่าวคือ
ในฐานะอุดมการณ์ทางการเมือง เช่น ลัทธิรวบอำนาจ
ของเผด็จการทหาร เป็นต้น เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา
อย่างแน่นอน แต่ในฐานะเครื่องมือเพื่อบรรลุถึง
เป้าหมายอันพึงปรารถนา คำนี้หมายถึงการกระทำสิ่ง
ต่างๆ อย่างรวดเร็วฉับไว ความคิดของพุทธทาสภิกขุ
ในเรื่องเผด็จการนี้เกิดขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๖-
๒๕๑๙ อันเป็นช่วงเวลาแห่งความยุ่งยากทางการเมือง
ในประเทศไทย ในเวลาเช่นนั้นดูเหมือนว่า ประชา-
ธิปไตยจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความแตกแยกของ
อุดมการณ์ทางการเมืองที่แบ่งออกเป็นฝ่ายขวาและ
ฝ่ายซ้ายได้ ท่านจึงเห็นว่าควรใช้วิธีการแบบ ‘เผด็จการ
โดยธรรม’ ในอันที่จะยุติความเกลียดชังและความยุ่งยาก

ทั้งหลายและนำสังคมกลับคืนไปสู่ความสงบสุขอีกครั้งหนึ่ง
ท่านอธิบายว่า

ที่จริงประชาธิปไตยเผด็จการเป็นคำที่ถูกต้องหรือไพเราะ
ที่สุด แต่คนเขาเกลียดเสียงของคำว่า ‘เผด็จการ’
เพราะเรากำลังมาเสรีนิยม... ถ้าว่าประชาชนเป็นสังคมนิยม
เป็นประชาธิปไตยเต็มที่แล้ว เห็นว่าปัญหานี้
มันอึดอาดนักก็มอบให้เผด็จการ ก็คือประชาธิปไตย
เผด็จการ ประชาชนเผด็จการ อย่างนี้มันดีกว่า... เรา
กำลังจะต้องขึ้นไปจนถึงประชาธิปไตยชนิดมีสังคมนิยม
และใช้วิธีเผด็จการด้วย... เดียวนี้ประเทศเรา
กำลังสับสนหมด ไม่รู้ว่าจะจัดลงไปอย่างไร ที่ตรงไหน
ถ้าใช้เผด็จการที่ประกอบไปด้วยธรรมแล้ว จะดีจะเร็ว
จะหมดปัญหาได้เร็ว”

กล่าวโดยทั่วไป แนวคิดของพุทธทาสภิกขุในเรื่อง
ผู้ปกครองที่เป็นเผด็จการนี้มีปัญหา เพราะเกือบจะเป็น
การให้ความสำคัญกับคุณสมบัติทางจริยธรรมของ
ผู้นำแต่เพียงอย่างเดียว ดูเหมือนท่านจะเชื่อว่า ด้วย
ทศพิธราชธรรม ผู้นำทางการเมืองจะไม่ดำเนินนโยบาย
ที่ผิดพลาด แต่การบังคับให้ผู้คนต้องทำตามสิ่งที่ผู้นำ
เชื่อว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เท่ากับเป็นการนำ
จุดหมายมาสร้าง ความชอบธรรมให้กับวิธีการ บุคคล
หนึ่งมีอำนาจที่จะตัดสินว่าอะไรคือประโยชน์ส่วนรวม
แล้วใช้อำนาจบังคับให้ทุกคนทำตาม วิธีการเช่นนี้เป็น
วิธีการที่น่าสงสัยในทางการเมือง เพราะอาจเปิดโอกาส
ให้แก่ความฉ้อฉลและการใช้อำนาจในทางที่ผิดได้ อัน
เนื่องมาจากความอ่อนแอและไม่แน่นอนของมนุษย์
ยิ่งไปกว่านั้นอาจจะมีคำถามตามมาว่า จริยธรรม
ส่วนตัวจะสามารถเป็นเครื่องค้ำประกันประสิทธิภาพ
ทางการเมืองหรือไม่ ใครจะเป็นผู้ตรวจสอบ
คุณธรรมของผู้ปกครอง ใครจะเป็นผู้ตัดสินว่าผู้ปกครอง
ขาดคุณธรรมเหล่านี้ ผู้ปกครองควรจะพ้นจากอำนาจ
เมื่อไร และอะไรจะเกิดขึ้นถ้าผู้ปกครองคนนั้นไม่ยอม
ลงจากอำนาจ นอกจากนี้แล้วผู้ที่มิอำนาจรอง ๆ ลงมานั้น
ควรเป็นอย่างไร หลุยส์ กาโบด เป็นผู้ตั้งคำถามเหล่านี้
และได้เล่าประสบการณ์ของชาวยุโรปในปัญหาเรื่องผู้
เผด็จการว่า

พุทธทาสภิกขุเข้าใจว่า เมื่อสังคมมีอุดมการณ์ที่ไม่ตรงกัน การใช้อำนาจเผด็จการเป็นสิ่งจำเป็นในการปกครองโดยธรรม ปัญหาอยู่ที่การจำกัดความว่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องตรงกับธรรมะ และอะไรเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ท่านไว้วางใจให้ผู้เผด็จการเป็นผู้ตัดสินว่าอะไรและใครเป็นฝ่าย 'ธรรมะ' อะไรและใครที่ไม่ใช่ ชาวยุโรปยังคงจดจำได้ดีว่า ระหว่างสงครามโลกทั้งสองครั้ง การปฏิเสศทั้งเสรีประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ ได้เปิดทางให้แก่อำนาจเผด็จการของบรรดา 'คอดีลโล' (Caudillo) 'อิลดูส' (Il Duce) และ 'ฟูร์เรอร์' (Fuhrer) ซึ่งบางครั้งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มศาสนาบางกลุ่มในนามของระเบียบทางสังคม ศีลธรรม และประสิทธิภาพ^{๕๖}

พุทธทาสภิกขุสรุปแนวคิดทางการเมืองของท่านว่า 'ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา ซึ่งประกอบไปด้วยธรรม แล้วก็มีวิธีดำเนินการอย่างเผด็จการอย่างระบบทศพิธราชธรรม'^{๕๗} ซึ่งหลุยส์ กาโบดวิจารณ์ว่าเป็นไปได้ยากในโลกแห่งความเป็นจริง เพราะไม่มีใครจะสามารถจินตนาการได้ว่า ส่วนประกอบที่สำคัญสามประการของรัฐในอุดมคติของพุทธทาสภิกขุคือเผด็จการ ธรรมะ และสังคมนิยม จะเข้ามารวมกันได้อย่างไรในสังคมไทยปัจจุบัน^{๕๘}

โดนัลด์ สแวงเวอ (Donald Swearer) ให้ความเห็นว่า ธรรมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุมีหลักการพื้นฐานสามประการคือ ประการแรกหลักแห่งประโยชน์ส่วนรวมซึ่งครอบคลุมเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ และโครงสร้างของสังคม ประการที่สองหลักแห่งการควบคุมตนเองและความกรุณาซึ่งครอบคลุมเรื่องความประพฤติส่วนตัว และประการที่สาม หลักแห่งความเคารพและเมตตาซึ่งกำหนดทำที่ถูกต้องต่อชีวิตในทุกรูปแบบ^{๕๙} สแวงเวอ อ้างว่าทรรคนะของพุทธทาสภิกขุเป็นบทบาทของทั้งระบบทุนนิยมและคอมมิวนิสต์ และให้หลักการพื้นฐานในเรื่องปรัชญาการเมือง ซึ่งอาจช่วยนำประเทศไทยไปสู่สังคมที่ยุติธรรมและเสมอภาคมากขึ้นทั้งทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ^{๖๐} แต่หลุยส์ กาโบดมีทรรคนะที่แตกต่างออกไปโดยอ้างว่า พุทธทาส

ภิกขุมองเห็นแต่สิ่งที่ดีในธรรมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการของท่าน และมองเห็นแต่สิ่งที่เลวในเสรีประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ กาโบดชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างเพียงประการเดียวก็คือ เสรีประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์เป็นรัฐที่มีอยู่จริงและเป็นจริง ส่วนธรรมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการเป็นเพียงความคิดหรือจินตนาการทางสมองเท่านั้น^{๖๑}

ผู้นำทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุเตือนให้เรานึกถึง 'ราชานักปราชญ์' (philosopher king) ใน อุดมรัฐ (Republic) ของเพลโต (Plato) ในสาธารณรัฐสังคมนิยมของท่าน เพลโตได้จำแนกพลเมืองออกเป็นสามชั้นด้วยกันคือ ราชานักปราชญ์ นักรบ และพ่อค้า (ซึ่งรวมทั้งผู้ใช้แรงงานทุกประเภท) ราชานักปราชญ์เป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรมและสติปัญญามากที่สุด ราชานักปราชญ์ของเพลโตมีคุณสมบัติที่ใกล้เคียงกับ 'ธรรมราชา' ที่ประกอบอยู่ด้วยทศพิธราชธรรมในธรรมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ อย่างไรก็ตาม สาธารณรัฐของเพลโตถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยอริสโตเติล (Aristotle) ศึกษาค้นค้นสำคัญของท่านเอง ซึ่งสนับสนุนรูปแบบของรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยมากกว่า ในหนังสือ การเมือง (Politics) เล่มที่สี่ อริสโตเติลได้อธิบายรูปแบบของรัฐบาลสี่แบบว่ามี สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (monarchy) คนาธิปไตย (oligarchy) ประชาธิปไตย (democracy) และอำมาตยาธิปไตย (aristocracy) และเพิ่มเติมว่า 'แต่มีรูปแบบที่ห้า... รัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญอาจอธิบายอย่างกว้าง ๆ ว่า เป็นการประสมประสานระหว่างคนาธิปไตยกับประชาธิปไตย แต่ศัพท์คำนี้มักจะหมายถึงรูปแบบของรัฐบาลที่โน้มเอียงไปทางประชาธิปไตย'^{๖๒} รัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญของอริสโตเติล แตกต่างอย่างเด่นชัดจากผู้นำทางการเมืองของทั้งเพลโตและพุทธทาสภิกขุ

บทวิพากษ์สมัยใหม่เกี่ยวกับอำนาจการปกครองตามลำดับขั้นน่าจะมาจากมิเชล ฟูโคลท์ (Michel

Foucault) นักคิดร่วมสมัยชาวฝรั่งเศสในหนังสือ อำนาจ/ความรู้ (Power/Knowledge) ฟูโคลท์อ้างว่า ทฤษฎีสากลเกี่ยวกับ 'อำนาจ' ได้สร้างปัญหาในอารยธรรมของมนุษย์มาโดยตลอด พร้อมกับชี้ว่า

เมื่ออำนาจสังคมนิยมของโซเวียตกลายเป็นคำถามคู่ปรปักษ์ก็จะเรียกว่า ลัทธิรวบอำนาจ (totalitarianism) อำนาจในระบบทุนนิยมตะวันตกถูกปฏิเสธโดยผู้นิยมลัทธิมาร์กซ์ ว่าเป็นการครอบงำทางชนชั้น แต่กลไกของอำนาจโดยตัวของมันเองไม่เคยถูกวิเคราะห์เลย^{๕๔}

ฟูโคลท์อ้างว่า สิ่งที่เราต้องการไม่ใช่ปรัชญาการเมืองที่ตั้งอยู่รอบๆ ปัญหาอำนาจอธิปไตย หรือรอบๆ กลไกของกฎหมายและข้อห้าม แต่เป็นทฤษฎีการเมืองที่สนับสนุนการกำจัดอำนาจส่วนกลาง ฟูโคลท์วิเคราะห์กลไกของอำนาจว่าเป็นบางสิ่งที่หมุนเวียน หรือทำงานในลักษณะที่เป็นลูกโซ่ มันไม่เคยอยู่ที่ใด ไม่เคยอยู่ในมือของใคร อำนาจถูกใช้โดยผ่านองค์กรที่คล้ายตาข่าย อำนาจที่ปัจเจกชนถืออยู่เป็นเพียงรูปธรรม มีอยู่เฉพาะในการปฏิบัติเท่านั้น ปัจเจกบุคคลเป็นพาหนะของอำนาจ ปัจเจกบุคคลเป็นผลของอำนาจและเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงออกที่ชัดเจนของมัน ฟูโคลท์สรุปว่า เราจำเป็นต้องไต่สวนในทางประวัติศาสตร์ โดยเริ่มต้นจากระดับที่ต่ำที่สุดก่อนว่า กลไกของอำนาจทำงานอย่างไร ด้วยทฤษฎีใหม่ในเรื่องอำนาจ ฟูโคลท์ได้ท้าทายไม่เพียงแต่โครงสร้างของอำนาจตามลำดับชั้นเท่านั้น แต่ยังท้าทายโครงสร้างอำนาจของสถาบันประชาธิปไตยอีกด้วย รูปแบบของรัฐบาลที่ดีที่สุดของฟูโคลท์คงจะได้แก่รัฐบาลที่กระจายอำนาจมากที่สุด ซึ่งยังไม่เคยมีอยู่ในโลกนี้ เช่นเดียวกับลัทธิสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ

โดยสรุปทฤษฎี 'ลัทธิสังคมนิยม' ของพุทธทาสภิกขุ เป็นปฏิกริยาที่สะท้อนให้เห็นถึงทรรศนะของพุทธศาสนาแนวทางหนึ่ง ที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในเอเชียสมัยใหม่ ในฐานะนักคิดผู้แสวงหา

โลกแห่งอุดมคติ พุทธทาสภิกขุมักจะอ้างถึง 'ยุคทอง' แห่งอดีตในประวัติศาสตร์ที่ห่างไกล ไม่ว่าจะเป็นสังคมในครั้งพุทธกาล หรือสังคมในยุคของพระเจ้าอโศกแห่งอินเดีย หรือจะเป็นยุคของกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาหรือกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พุทธทาสภิกขุมักจะให้ภาพของสังคมสมัยก่อนเหล่านั้นว่าเต็มไปด้วยน้ำใจหรือจิตใจแบบ 'ลัทธิสังคมนิยม' ที่ผู้นำตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และประชาชนอยู่ในศีลธรรมอันดี มีการให้ทานและรักษาศีลเป็นประจำ ในสังคมใดก็ตามที่ประชาชนส่วนใหญ่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นที่ตั้ง ผู้คนในสังคมนั้นมักจะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดต่อกันและเคร่งครัดในศาสนา แต่พุทธทาสภิกขุก็มิได้เอยถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในสังคมยุคก่อนเหล่านั้นอย่างเพียงพอ เช่น การค้าทาส หรือการเอาลูกเมียไปพนันขันต่อเป็นทาส การเกณฑ์แรงงานของประชาชนเป็นประจำทุกปีโดยมิได้ให้ค่าตอบแทน ระบบกฎหมายและการลงโทษที่เหี้ยมโหดผิดมนุษยธรรม การประหารประหารล้างตระกูลกันเพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ เหล่านี้เป็นต้น

ทฤษฎี 'ลัทธิสังคมนิยม' ของพุทธทาสภิกขุ จึงเป็นโลกทัศน์เชิงอุดมคติแบบหนึ่งของชาวพุทธ ซึ่งถ้าหากมิได้มีการตีความใหม่ในระดับโครงสร้างทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแล้ว ก็ยากที่จะแก้ไขปัญหาคือเป็นจริงของสังคมไทยในปัจจุบันได้ ความสำคัญองแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุอยู่ตรงที่ว่า 'ลัทธิสังคมนิยม' เป็นบทวิพากษ์ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองสมัยใหม่ที่มีรากฐานมาจากตะวันตก โดยปัญญาชนไทยด้วยวิธีคิดและสติปัญญาแบบไทย คุณูปการที่สำคัญของพุทธทาสภิกขุอีกอย่างหนึ่งก็คือ แนวความคิดของท่านในเรื่องความสมมูลและประสานสอดคล้องของสรรพสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ว่าเป็น 'สังคมนิยม' ที่แท้จริงนั้น นับเป็นการวางรากฐานทางปรัชญาที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาของโลก ซึ่งมนุษยชาติกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ในฐานะนักคิดคนสำคัญของไทย พุทธทาสภิกขุ

ได้วางรากฐานทางศีลธรรมเพื่อการสร้างปรัชญาการเมือง แสวงหาแนวทางที่เป็นจริงในการแก้ปัญหาของสังคม
อย่างใหม่ให้แก่วงการนักคิดของไทยในปัจจุบัน เพื่อ ไทย บนพื้นฐานของสติปัญญาและวัฒนธรรมของไทย

การอ้างอิง

๑. Donald K. Swearer, 'Introduction,' in Bhikkhu Buddhadasa, *Me and Mine*, edited with an introduction by Donald K. Swearer (Albany, New York: State University of New York Press, 1989), p. 2.
๒. Donald K. Swearer, 'The Vision of Bhikkhu Buddhadasa,' in Bhikkhu Buddhadasa, *Dhammic Socialism*, translated and edited by Donald K. Swearer (Bangkok: Thai Interreligious Commission For Development, 1986), p. 14.
๓. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้.' ใน พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมิกสังคมนิยม*, โดนัลด์ เค สวเออร์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๗.
๔. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา.' ใน พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมิกสังคมนิยม*, โดนัลด์ เค สวเออร์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๖๕.
๕. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้,' หน้า ๑๒๔.
๖. พุทธทาสภิกขุ, 'ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม.' ใน พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมิกสังคมนิยม*, โดนัลด์ เค สวเออร์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๒๑.
๗. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๖๕-๖๖.
๘. อ้างแล้ว หน้า ๖๗-๖๘.
๙. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้,' หน้า ๑๐๐.
๑๐. พุทธทาสภิกขุ, 'ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม,' หน้า ๒๒.
๑๑. อ้างแล้ว
๑๒. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๖๗-๖๘.
๑๓. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้,' หน้า ๙๙.
๑๔. Charles Darwin, *The Origin of Species*, introduced and abridged by Philip Appleman (New York, London: W. W. Norton & Company, 1975), p. 47.
๑๕. Phillip Appleman, 'Introduction.' in Charles Darwin, *The Origin of Species*, p. 18.
๑๖. Thomas Hobbes, *Leviathan: Or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and*

Civil, edited with an introduction by Michael Oakeshott (Oxford: Basil Blackwell, 1960), p. 81.

๑๗. อ้างแล้ว หน้า ๘๒.

๑๘. อ้างแล้ว หน้า ๘๓.

๑๙. Thomas Berry, *The Dream of the Earth* (San Francisco: Sierra Club Books, 1988), pp. xiii-xv.

๒๐. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้,' หน้า ๑๐๖.

๒๑. อ้างแล้ว หน้า ๙๗-๙๘.

๒๒. พุทธทาสภิกขุ, 'ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม,' หน้า ๓๒.

๒๓. อ้างแล้ว หน้า ๓๓.

๒๔. อ้างแล้ว หน้า ๑๔.

๒๕. Louis Gabaude, 'Thai Society and Buddhadasa: Structural Difficulties.' In Sulak Sivaraksa, *Radical Conservatism: Buddhism in the Contemporary World* (Bangkok: Thai Inter-Religious Commission for Development, 1990), p. 220.

๒๖. Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society*, with an introduction by Lewis A. Coser, translated by W. D. Halls (New York: The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., 1984).

๒๗. Karl Marx, *Early Writings*, introduced by Lucio Colletti, translated by Rodney Livingstone and Gregor Benton (New York: Vintage Books, 1975), p. 342. อักษรเน้นตามต้นฉบับ

๒๘. พุทธทาสภิกขุ, 'ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม,' หน้า ๔.

๒๙. อ้างแล้ว หน้า ๑๔.

๓๐. อ้างแล้ว หน้า ๒๗.

๓๑. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้,' หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

๓๒. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๗๙-๘๐.

๓๓. อ้างแล้ว

๓๔. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, edited with an introduction, notes, marginal summary and an enlarged index by Edwin Cannan (New York: The Modern Library, 1937), bk. IV, ch.2, p.423.

๓๕. John C. Raines and Donna C. Day-Lower, *Modern Work and Human Meaning*, pp. 18-20.

๓๖. พุทธทาสภิกขุ, 'ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม,' หน้า ๑๑.

๓๗. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้,' หน้า ๑๒๖.

๓๘. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๕๐-๕๑.

๓๙. อ่างแล้ว หน้า ๕๓-๕๔.

๔๐. อ่างแล้ว หน้า ๕๗-๕๘.

๔๑. อ่างแล้ว หน้า ๕๘-๕๙.

๔๒. John Locke, "Two Treatises of Government," in John Locke, *Locke and Liberty: Selections from the Works of John Locke*, compiled and with an introduction by Massimo Salvadori (London: Pall Mall Press, 1960), p. 166.

๔๓. ควรจะกล่าวในที่นี้ด้วยว่าในพรรคคนของลือคู้ที่มีทรัพย์สินเท่านั้นที่สมควรมีสิทธิในการเลือกตั้ง

๔๔. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๖๙-๗๐.

๔๕. Walpola Rahula, *What the Buddha Taught*, revised and expanded edition with texts from *Suttas and Dhammapada*, foreword by Paul Demieville (New York: Grove Press, Inc., 1974), pp. 84-85.

๔๖. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๗๖-๗๘.

๔๗. อ่างแล้ว หน้า ๘๘.

๔๘. อ่างแล้ว หน้า ๗๒-๗๓.

๔๙. Louis Gabaude, "Thai Society and Buddhadasa: Structural Difficulties," p. 220.

๕๐. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๕๙-๖๐.

๕๑. Louis Gabaude, "Thai Society and Buddhadasa: Structural Difficulties," p. 220.

๕๒. พุทธทาสภิกขุ, 'สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา,' หน้า ๘๔-๘๕.

๕๓. Louis Gabaude, "Thai Society and Buddhadasa: Structural Difficulties," p. 221.

๕๔. Donald K. Swearer, "Dhammic Socialism," pp. 33-34.

๕๕. Donald K. Swearer, 'Introduction,' in Bhikkhu Buddhadasa, *Me and Mine*, p.7.

๕๖. Louis Gabaude, "Thai Society and Buddhadasa: Structural Difficulties," p. 221.

๕๗. Aristotle, *Politics*, in W. H. Auden (editor), *Greek Reader* (New York: Viking Press, 1952), p. 535.

๕๘. Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, edited by Colin Gordon, translated by Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham, and Kate Soper (New York: Pantheon Books, 1980), p. 116.

บรรณานุกรม

- พุทธทาสภิกขุ. *ธรรมสังคายนาม*, โดแนลด์ เค สวเออร์ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙.
- Aristotle. *Politics*. In W. H. Auden (editor), *Greek Reader*. New York: Viking Press, 1952.
- Berry, Thomas. *The Dream of the Earth*. San Francisco: Sierra Club Books, 1988.
- Buddhadasa, Bhikkhu. *Dhammic Socialism*. translated and edited by Donald K. Swearer. Bangkok: Thai Interreligious Commission For Development, 1986.
- Darwin, Charles. *The Origin of Species*, introduced and abridged by Philip Appleman. New York, London: W. W. Norton & Company, 1975.
- Durkheim, Emile. *The Division of Labor in Society*, with an introduction by Lewis A. Coser, translated by W. D. Halls. New York: The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., 1984.
- Foucault, Michel. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, edited by Colin Gordon, translated by Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham, and Kate Soper. New York: Pantheon Books, 1980.
- Gabaude, Louis. "Thai Society and Buddhadasa: Structural Difficulties." In Sulak Sivaraksa, *Radical Conservatism: Buddhism in the Contemporary World*. Bangkok: Thai Inter-Religious Commission for Development, 1990.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan: Or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*, edited with an introduction by Michael Oakeshott. Oxford, Basil Blackwell, 1960.
- Locke, John. *Locke and Liberty: Selections from the Works of John Locke*, compiled and with an introduction by Massimo Salvadori. London: Pall Mall Press, 1960.
- Marx, Karl. *Early Writings*, introduced by Lucio Colletti, translated by Rodney Livingstone and Gregor Benton. New York: Vintage Books, 1975.
- Rahula, Walpola. *What the Buddha Taught*, revised and expanded edition with texts from Suttas and Dhammapada, foreword by Paul Demieville. New York: Grove Press, Inc., 1974.
- Raines, John C. and Donna C. Day-Lower, *Modern Work and Human Meaning*. Philadelphia: The Westminster Press, 1986.
- Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, edited with an introduction, notes, marginal summary and an enlarged index by Edwin Cannan. New York: The Modern Library, 1937.
- Swearer, Donald K. "Introduction." In Bhikkhu Buddhadasa, *Me and Mine*, edited with an introduction by Donald K. Swearer. Albany, New York: State University of New York Press, 1989.
- _____. "The Vision of Bhikkhu Buddhadasa." In Bhikkhu Buddhadasa, *Dhammic Socialism*, translated and edited by Donald K. Swearer. Bangkok: Thai Interreligious Commission For Development, 1986.